

МИНИСТЕРСТВО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО
И НАУКАТА

ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА 2020-2021: ПОСЛЕДСТВИЯ И ПОГЛЕД НАПРЕД

Основни тенденции в системата на
образованието по време на пандемията от
COVID-19 и препоръки за ефективно и безопасно
протичане на учебната 2021/2022 година

юли 2021 г.

Пандемията от COVID-19 изправи образователната система пред нова ситуация, която наложи спешна промяна на досегашния начин на работа. Наложено се бързо усвояване на нови знания и умения, както и промени в нагласите на всички участници в системата, за да се отговори на нуждите на децата, учениците и учителите.

През изминалата година всички заети в системата на предучилищното и училищното образование, начело с учители и директори, доказаха своята отдаденост към развитието и успеха на всеки ученик, като гарантираха активен учебен процес в максимална степен въпреки кризисната ситуация. **След внезапното излизане в извънредно положение през март 2020 г. образователната система изключително бързо се адаптира, а през изминалата учебна година успешно надгради върху натрупания опит, за да посрещне предизвикателствата на продължителен период на учене от разстояние.**

Бяха реализирани ефективни нормативни промени и адаптации на ниво училище и детска градина, така че българските деца и ученици да не пропускат учебно време и да продължават да учат синхронно или асинхронно според възможностите на училището и семейната им среда. Бяха осигурени допълнителни технически и финансови ресурси, които да обезпечат в максимална степен достъпа до обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС). Създаде се свободно достъпно за всички учители и ученици дигитално и телевизионно учебно съдържание от Министерството на образованието и науката (МОН) и редица партниращи организации. Всички заинтересовани страни в образованието си сътрудничиха в подкрепа на учителите, децата, учениците и семействата.

Българските учители демонстрираха ефективни умения да се адаптират, да се учат бързо и да работят с технологии, за да провеждат успешно обучение от разстояние. Училищните екипи доказаха способността си да намират най-добрите решения за своите ученици с дадените нови възможности за автономност при организацията на учебния процес от дистанция и в електронна среда. Родителите показаха съпричастността си и се учеха в движение как да си сътрудничат все по-ефективно с учителите. Образователните медиатори, социалните работници и редица други непедагогически специалисти показаха на прак-

тика колко ценна е тяхната подкрепа, особено за учениците в най-голям риск от неефективно включване в ОРЕС.

В резултат учебната 2020/2021 г. премина без сътресения, включително с успешно проведени национални външни оценявания и зрелостни изпити, чиито средни резултати не се различават съществено от тези през предходните няколко години. Това е огромен успех на фона на тревожните статистики от редица държави по света, където учениците са изгубили десетки седмици учебно време заради задължителните затваряния на училища и невъзможността за осигуряване на ефективно обучение извън тях.

Важно е да отчетем, че дори при най-високо ефективните и отдадени учители и ученици, продължителното учене пред екран, без физически контакт и с намалена физическа активност, неизменно води до допълнително психическо напрежение. Повишава се и рискът при учениците от дезангажираност по отношение дисциплинираното и активно участие и подготовка за учебния процес. Според представително за страната изследване, проведено по поръчка на МОН, „всеки втори директор на училище посочва ниската мотивация и ангажираност на учениците и прекомерната заетост на учителите във връзка с подготовката и провеждането на учебен процес в електронна среда като двата основни източници на неефективно провеждане на ОРЕС“. **За учителите преподаването и общуването от разстояние донесоха допълнителен стрес, емоционално натоварване и редица нови предизвикателства, които изискват нов тип подкрепа. В изследването на МОН 40% от учителите и 60% от директорите споделят, че знанията на учениците са се влошили вследствие на ОРЕС, като над една трета от тях виждат понижение и в академичните резултати на учениците.**

Допълнителните изисквания за подходяща среда и средства за учене и преподаване от дома, за допълнителна подкрепа и участие на родителите, за умения за саморегулиране и активно участие в учебния процес въпреки липсата на социален контакт на живо създават **нови предизвикателства най-вече пред децата и учениците от уязвимите групи.** В България най-често към уязвимите групи спадат децата

и учениците, които идват от ниско образовани и бедни семейства, не говорят български език у дома или имат специални образователни потребности, както и някои от учениците, живеещи в села. **В такава ситуация са 20-25% от децата и учениците в България. За тях допълнителната подкрепа, която получават присъствено в училище от учители, образователни медиатори, социални работници и други непедагогически специалисти, е основополагаща за преодоляване на дефицитите на семейната и общностната среда и присъщите им образователни неравенства. В контекста на обучението от разстояние в електронна среда се увеличават рисковете за ниски образователни резултати и ниска ангажираност в образователния процес на тези групи деца и ученици, както и за възможно последващо отпадане.**

Прегледът на ситуацията в българските училища и детски градини след година и половина работа в пандемична обстановка показва ясно, че усилията и инвестираните ресурси на всички ангажирани в образованието през този период са дали добри резултати, с които можем да се гордеем. В същото време структурните проблеми, пред които сме изправени през последното десетилетие, остават изключително сериозни и поставят под въпрос способността на образователната система да развива ефективно потенциала на всеки един ученик. **Нивата на преждевременно отпадане от училище остават високи, тези на функционална неграмотност също. Неравенството в постиженията на учениците се увеличава. Тези предизвикателства са допълнително изострени от новите изисквания пред учители и ученици, наложени от пандемията. Именно затова, повече от всякога досега, е ключово да обърнем внимание именно на дълбоките и дългосрочни проблеми пред българското предучилищно и училищно образование със специален фокус върху трудностите пред учениците от рискови групи и върху специфичните нужди от подкрепа, развитие и овластяване на техните учители.**

Настоящият документ съдържа основните тенденции през учебната 2020/2021 г. - както положителните, така и тези, които очертават нужда от допълнителна работа. Авторите на доклада - членове на работна група експерти от държав-

ни институции, учебни заведения и неправителствени организации, дават конкретни предложения. Последните са насочени към подобрения, целящи по-гладко протичане на следващата учебна година, преодоляване на образователните пропуски за определени групи деца и ученици и посрещане на породените от пандемията предизвикателства пред различните участници в образователно-възпитателния процес.

Препоръките имат за цел новата 2021/2022 учебна година да се проведе безопасно и ефективно в евентуална продължаваща пандемична обстановка. Насочени са към това обучението в детските градини и училищата да бъде максимално дълго време присъствено, без риск за здравето на учениците и учителите.

Част от предложенията са краткосрочни, обхващат лятото на 2021 г. и първи стъпки по тях бяха направени от служебния кабинет по време на краткия му мандат. Останалите са средносрочни и дългосрочни - отнасят се за учебната 2021/2022 г. и адресират устойчиви структурни проблеми в предучилищното и училищното образование у нас. Ако бъдат приложени ефективно, препоръките биха повишили качеството не само на обучението в извънредна ситуация, но и в образователната система като цяло.

Полезно би било подобен обхванен анализ да се прави ежегодно и да откроява основните положителни промени и актуалните предизвикателства с цел ефективно насочване на нови мерки и политики. Във връзка с това изложените тук препоръки също търпят промени при обработка на нова информация и по-задълбочени данни - на ниво област, населено място, тип училище, определени подгрупи деца и ученици - така че да бъдат реализирани дейности с най-голяма добавена стойност за положително въздействие върху децата, учениците и учителите спрямо специфичните им нужди.

Подход за подготовка на документа

Един от ключовите приоритети на екипа на служебния кабинет в Министерството на образованието и науката (МОН) е провеждането на цялостен и задълбочен преглед на актуалната ситуация в системата на образованието след близо година и половина обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС). Анализът се фокусира върху основните целеви групи в системата на образованието - деца, ученици и учители - и обхваща следните ключови области:

- » **здраве и благосъстояние**
- » **достъп до технически устройства и нива на подготвеност за работа с тях**
- » **образователни резултати**
- » **отпадане, отсъствия и мотивация за учене**
- » **квалификация и подкрепа на педагогическите кадри**

Специален фокус беше поставен върху учителите, детските градини, децата и учениците със специални образователни потребности (СОП) и училищата, разположени в малки населени места.

Досега в България не е бил правен детайлен анализ на ефектите от пандемията върху образованието. Той обаче е основополагащ, за да могат да се формулират резултатни интервенции и политики, които да минимализират негативните ефекти от ОРЕС и да осигурят ефективен образователен процес и максимално присъствено време в училищата и детските градини през новата учебна година.

Настоящият документ е резултат от обединените усилия и споделени данни между участниците в междуведомствена работна група, създадена със заповед №РД 09-1162/02.06.2021 на министъра на образованието и науката проф. Николай Денков. Тя включва експерти от Министерството на образованието и науката, Министерството на труда и социалната политика, Министерството на здравеопазването, Министерството на вътрешните работи, Държавната агенция за закрила на детето, Агенцията за социално подпомагане, Синдиката на българските учители, Синдикат „Образование“ към КТ „Подкрепа“, Независимия учителски синдикат, Съюз на работодателите в системата на народната просвета в България, Сдружението на директорите в средното образование в Република България, Българската асоциация на частните училища, регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващо образование, Националната асоциация на ресурсните учители, УНИЦЕФ, ЦМЕДТ „Амалипе“, Тръста за социална алтернатива, Института за изследвания в образованието, преподаватели от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и от Нов български университет. Благодарение на приноса на всички ангажирани експерти бяха събрани и анализирани над 120 съществуващи документа.

В резултат на работата на работната група бяха възложени нови комплексни изследвания и анализи, насочени към образователните резултати на учениците, ефекта на ОРЕС върху учители, ученици и директори, анкети, насочени към детските градини и учениците със СОП. Детайлни доклади, изготвени по тях, са приложени към настоящия документ, а ключовите данни и заключения са изведени в настоящия текст. Екипът на МОН предоставя тези доклади публично с цел да се използват при планирането и изготвянето на бъдещи политики в сферата на образованието с участието на широк кръг заинтересовани страни.

Особено внимание и детайлен прочит заслужава изследването, проведено от Института за изследвания в образованието по поръчка на МОН, „Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година“ (за краткост наричано „изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021“ в този документ). То се провежда за втора поредна година и е широко подкрепено от социалните партньори, включително от Синдиката на българските учители, и редица научни и експертни организации в образованието. База за още по-задълбочено осмисляне на устойчивите образователни неравенства в страната предоставят статистическият анализ и визуализациите на резултатите от националното външно оценяване (НВО) и държавните зрелостни изпити (ДЗИ) за IV, VII и XII клас по години от 2017 г. насам с разбивки по подгрупи ученици според образователния статус и социално-икономическия статус на семейството, вида училище, вида населено място и географско положение. Анализите се реализираха с активната подкрепа на Центъра за информационно осигуряване на образованието (ЦИОО) и Центъра за оценяване в предучилищното и училищното образование (ЦОПУО).

Съдържание

---

1. Възможностите, които кризата роди	7
1.1 Учителите: адаптивни и по-уверени с технологиите	7
1.2 Училищните екипи: все по-автономни	8
1.3 Родителите и медиаторите: по-ангажирани и подкрепящи	9
2. Учебната 2020/2021 г.: предизвикателствата	10
2.1 Учителите: по-натоварени по време на ОРЕС	10
2.2 Неравенствата в резултатите на учениците се задълбочават	13
2.3 Нови рискове пред учениците: понижена ангажираност в учебния процес	21
2.4 Нови трудности пред уязвимите ученици	26
2.5 Недостатъчно устройства и достъп до интернет	28
2.6 Трудности пред учениците със специални образователни потребности	30
2.7 Затруднено участие в ОРЕС на децата от детските градини	31
3. Учебната 2021/2022 г.: препоръки за ефективен образователен процес	32
3.1 Присъствено обучение: безопасно и ефективно	32
3.1.1 Здраве и безопасност за всички в системата	32
3.1.2 Качествена подкрепа за учителите	34
3.1.3 Диференцирана подкрепа за учениците	37
3.1.4 ОРЕС в детските градини само в краен случай	40
3.2 Обучение в електронна среда от разстояние	42
3.2.1 Устройства и интернет	42
3.2.2 Осигуряване на медиатори и социални работници	42

1. Възможностите, които кризата роди

Кризата даде възможност за някои положителни промени в образователната система. Част от тях вероятно нямаше да се случат толкова бързо без извънредното положение и без готовността на заетите в системата да се адаптират бързо към новата ситуация и да продължат да работят отговорно в името на образованието.

1.1 УЧИТЕЛИТЕ: АДАПТИВНИ И ПО-УВЕРЕНИ С ТЕХНОЛОГИИТЕ

Необходимостта от бързо пренастройване на образователния процес от присъствена в дистанционна форма накара учителите и учениците да започнат да използват много по-активно новите технологии. Това показва на повече участници в системата, че компютрите, таблетите и телефоните могат да бъдат полезен и удобен инструмент в процеса на преподаване и учене. **Все повече учители се осмелиха да опитат нови методи на преподаване и да организират часовете си според нуждите на отделните ученици.** Изследване¹, направено за анализ на Синдиката на българските учители (СБУ), показва, че повече от 65% от анкетираните учители и директори са на мнение, че ОРЕС е спомогнало за използването на методи от персонализираното образование.

Изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021² показва **ясно изразено подобряване на самооценката на учителите за техните способности да използват дигитални технологии в образователния процес спрямо година по-рано. През последната учебна година близо 60% от учителите са преподавали от разстояние изцяло синхронно. Десет пъти е намалял дялът на учителите (от 10% на едва 0,7%), спрямо втория срок на 2019/2020 учебна година, които са организирали учебния процес изцяло несинхронно.** В края на учебната 2020/2021 г. само 19% от учителите демонстрират ниска увереност при използването на технологии в своята преподавателска практика, а около 39% от учителите проявяват значителна увереност.

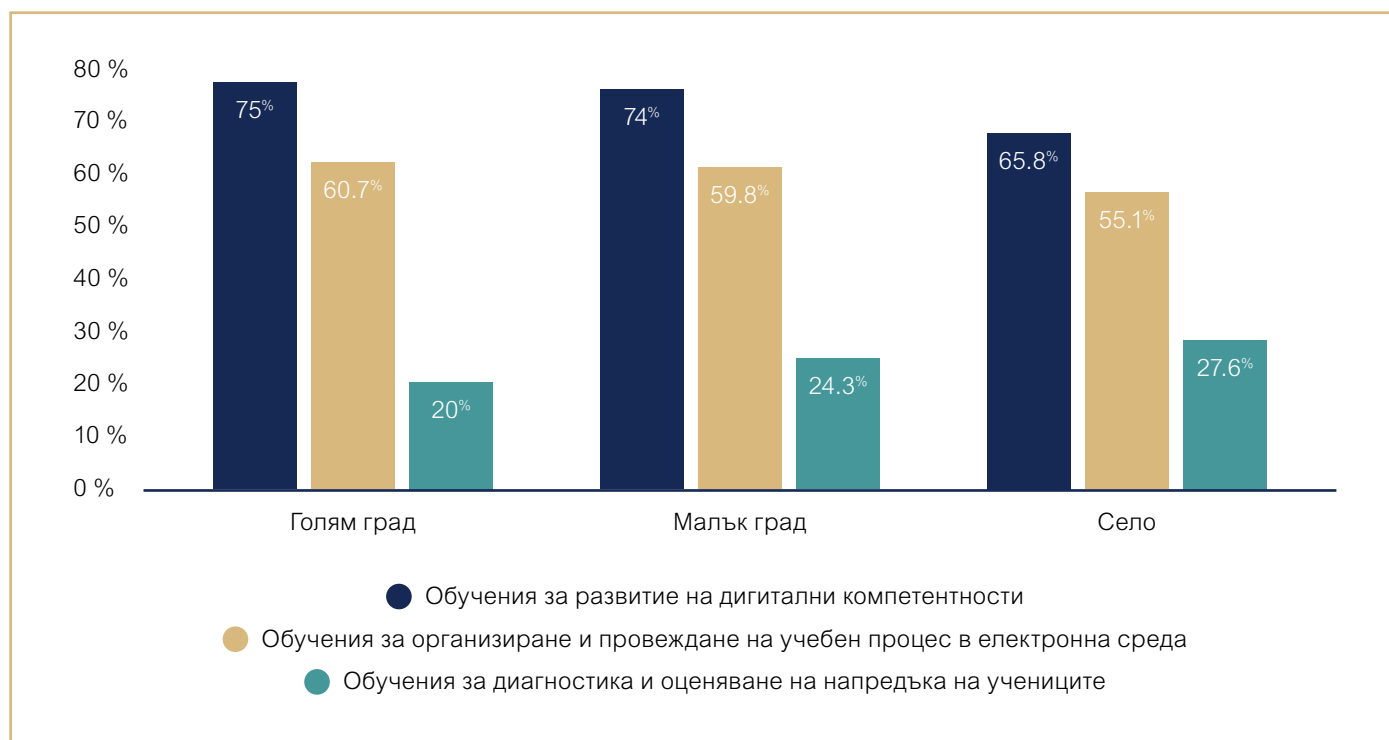
Все по-голям става и наборът от образователни приложения и платформи с учебно съдържание и материали, използвани от учителите. Над 90% от училищата разполагат с достъп до подходяща онлайн платформа, в 75% от тях е осигурен достъп до необходимите дигитални инструменти и приложения за провеждане на ефективно обучение в електронна среда. Според експертите това предполага подобряване на уменията и на цялостната мотивация на учителите да се възползват по-ефективно от възможностите на информационните и комуникационни технологии. Видно е, че училищата и образователната система като цяло са инвестирали в развитието на уменията на учителите за работа в ОРЕС (Фигура 1).

¹ Анализ на преодолените предизвикателства и на започналите позитивни трансформации в българската образователна система по време на COVID-19 пандемия: СБУ

² Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година: Институт за изследвания в образованието, по поръчка на МОН

ФИГУРА 1. Дял на учителите, участвали в квалификационни дейности през учебните 2019/2020 и 2020/2021 г. (според населеното място, в което се намира училището)

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

Училища, включени в списъка с иновативни учебни заведения в България, също показват нови и полезни практики по време на обучението в електронна среда. Сред тях е например създаването на училищни модели за работа в позитивна среда, за генериране на положителни емоции за преодоляване на стреса и за развиване на емоционална интелигентност. (Конкретни примери от работата на училища и детски градини по време на учебната 2020/2021 са описани в приложение 5.)

1.2 УЧИЛИЩНИТЕ ЕКИПИ: ВСЕ ПО-АВТОНОМНИ

Кризата с пандемията стимулира училищните екипи да създадат по-ефективни структури за организация на учебния процес и взаимодействие между различните участници в обучението. **Повече от 75% от участвалите в изследването на СБУ учители и директори смятат, че една от силните страни на модела на е-обучение от разстояние е високата степен на автономност и нарастващите възможности за иновативност на училището.**

Както сочи изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021, все по-голям е дялът на училищата, които “предлагат на учениците си възможност да учат в синхронна форма на ОРЕС” - над 80% от всички училища, което представлява ръст от над 15% спрямо предходната година.

Българската асоциация на частните училища също твърди в свое становище, че **епидемичната обстановка е доказала, че на директорите и учителите може да се делегират правомощия, които те да изпълнят прецизно.** Опитът на членовете на асоциацията през учебната 2020/2021 г. е показал, че диференцираният и локален подход за присъствено обучение в частните училища и училищата в малките населени места е работещ и запазващ здравето.

1.3 РОДИТЕЛИТЕ И МЕДИАТОРИТЕ: ПО-АНГАЖИРАНИ И ПОДКРЕПЯЩИ

Училищата получиха и подкрепа от образователни медиатори и други специалисти, които доказаха колко полезна е дейността им за по-ефективния учебен процес, особено в райони с повече деца и ученици от уязвими групи.

През изминалата година образователните медиатори имаха водеща роля при достигането на максимален брой ученици по време на ОРЕС. Почти 84% от 300 училища в мрежата на ЦМЕДТ "Амалипе", където се обучават ученици предимно от уязвими групи, са включвали активно образователните медиатори през последната година (в сравнение с 68% през изминалата), сочи [проучване](#)³ на центъра. Всички регионални управления на образованието (РУО) и 93% от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО) отчитат в допитване на МОН, че образователните медиатори са подкрепяли образователния процес на деца и ученици със специални образователни потребности по време на ОРЕС.

Обучението в електронна среда направи родителите активна страна в образователния процес. Освен в помощ на децата си по време на онлайн часовете и след тях членовете на семействата на учениците участваха и в даването на предложения за подобрения на образователния процес.

Масщабна [анкета, проведена от Националния инспекторат по образованието \(НИО\)](#)⁴, показва, че родителите са удовлетворени от провеждането на ОРЕС (75% от анкетираните), както и че оценяват положените усилия и проявената гъвкавост от страна на учителите (76% от анкетираните). Не на последно място близо половината родители смятат, че ОРЕС им е дало реална възможност за повече общуване с техните деца.

³ Дистанционното обучение през изминалата учебна година: какво се случи: ЦМЕДТ "Амалипе", юни 2021 г.

⁴ Анкета за изследване на мнението и удовлетвореността на родителите от обучението, оценяването и подкрепата за личностното развитие на учениците в електронна среда, 08.2020г.

2. Учебната 2020/2021 г.: предизвикателствата

Пандемията от COVID-19 промени изцяло учебната 2020/2021 г. Затварянето на детски градини и училища, липсата на общуване на живо със съученици и учители и не навсякъде ефективното обучение от разстояние се отразиха негативно върху много деца и ученици, някои от които дори спряха да се включват в образователния процес. По-долу са очертани основните негативни тенденции по време на обучението от разстояние в електронна среда (ОРЕС) през учебната 2020/2021 г., които имат отношение към предложените препоръки за по-гладко протичане на следващата. Предпоставки за повечето от тези тенденции са съществуващите от години образователни неравенства сред учениците.

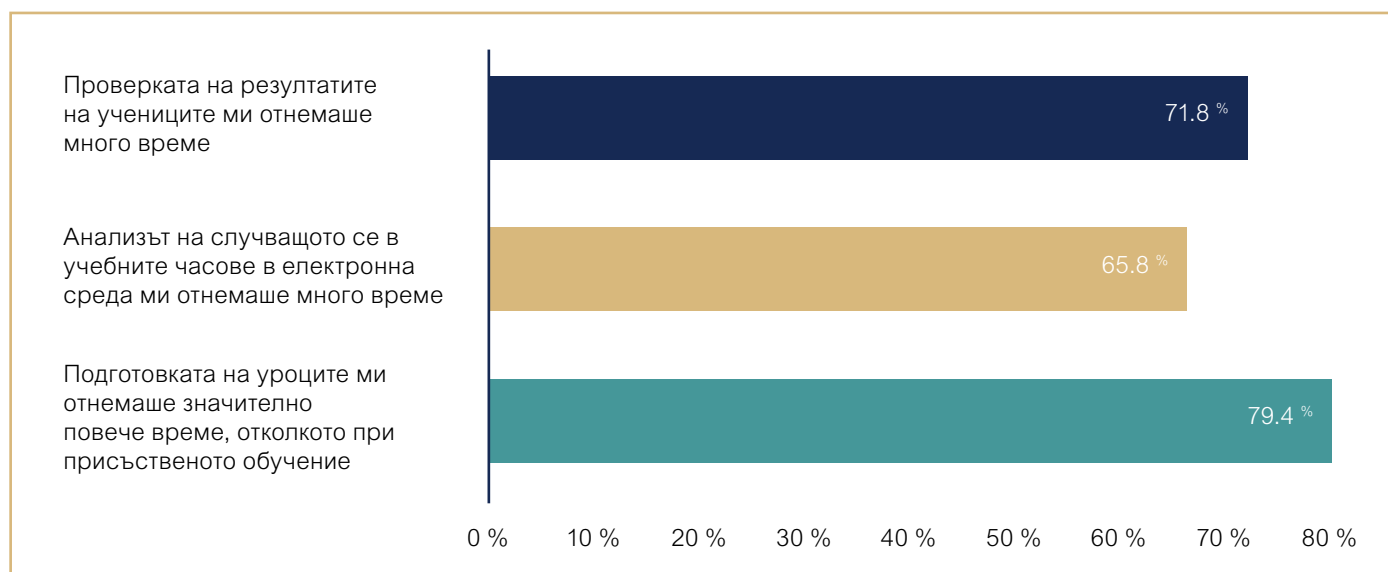
2.1 УЧИТЕЛИТЕ: ПО-НАТОВАРЕНИ ПО ВРЕМЕ НА ОРЕС

Натрупаният опит и целенасочените усилия на училищата да организират подходящи квалификации на своите учители и усилията на самите учители за самостоятелно обучение се отразяват благоприятно върху работата в електронна среда. **Учителите демонстрират относително висока самоувереност при избора и използването на технологии за подкрепа на ученето на учениците, при организирането на учебния процес в електронна среда и използването на подходящи методи на преподаване и това е добра предпоставка за ефективно учене в електронна среда.**

В същото време преминаването към обучение в електронна среда увеличи психическото напрежение върху учителите, които и преди пандемията бяха едни от специалистите с най-голям риск от емоционална преумора и професионално прегаряне.

В изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021 преобладаващата част от анкетираните учители отчитат, че при подготовката и провеждането на учебен процес от разстояние са вложили значително повече време в сравнение с присъственото обучение (Фигура 2).

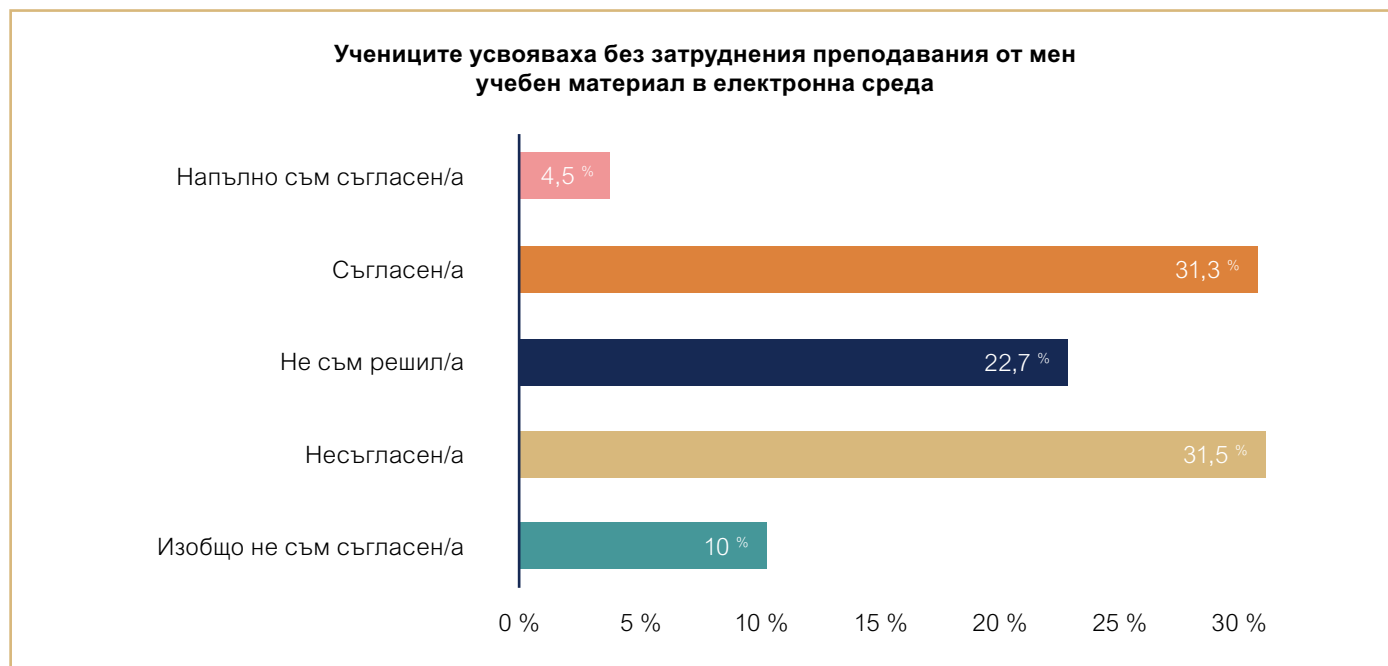
ФИГУРА 2. Допълнително натоварване на учителите вследствие на ОРЕС

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

Допълнителните усилия обаче не са довели до желаня резултат според повечето педагози. Под 40% от анкетираните са на мнение, че учениците са усвоявали учебния материал без затруднения (Фигура 3).

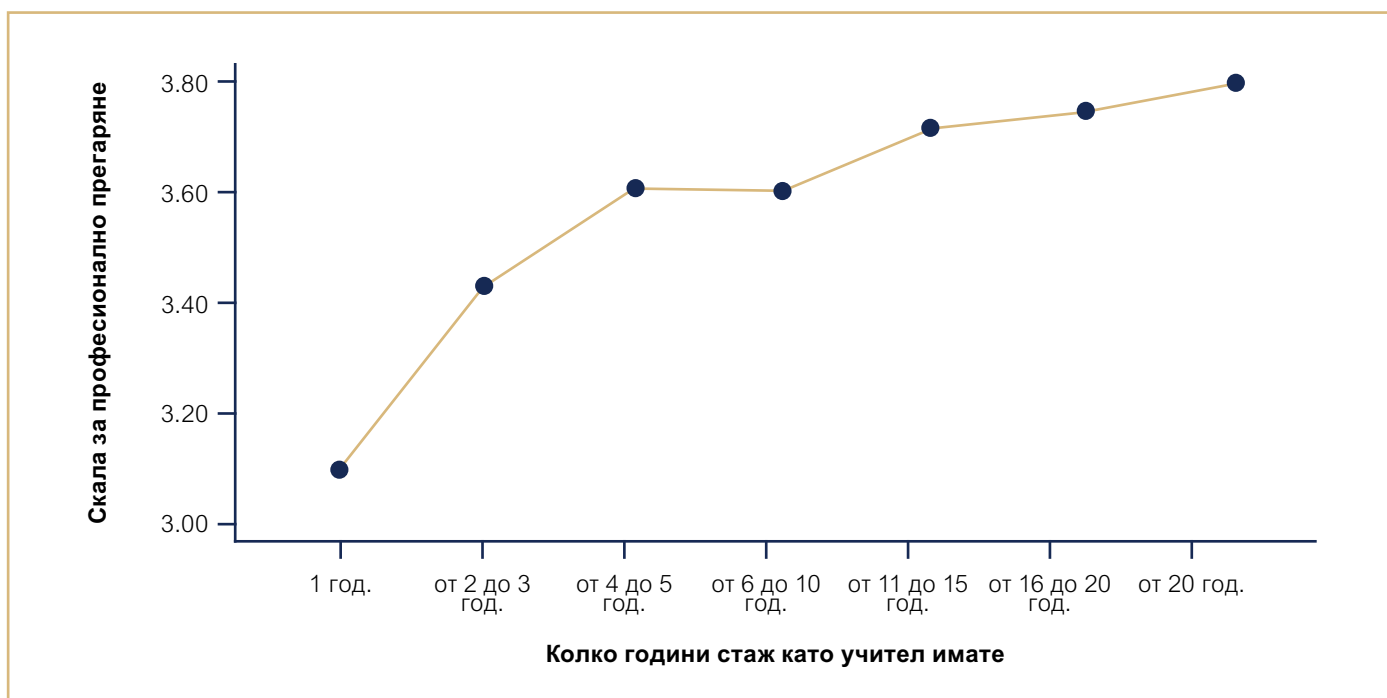
ФИГУРА 3. Степен на овладяване на преподавания материал според учителите

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

Всичко това води до високо средно ниво на професионално прегаряне. Близко 30% от учителите показват много високи нива при измерването на този проблем, като няма статистически значими разлики по населени места. Още първите няколко години от учителската практика водят до много бързо изтощаване от професията (Фигура 4).

ФИГУРА 4. Изпитван професионален стрес от учителите според продължителността на педагогическия стаж. Скалата за професионално прегаряне има стойности в диапазона от 1 до 5. Стойности под 3 показват ниско общо усещане за професионално прегаряне, а над 3 – то се повишава.

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

[Проучване⁵ на УНИЦЕФ](#) за България също обръща внимание и на аспекти от емоционалното здраве на учителите - 60% от тях споделят, че служебните им ангажименти са нараснали значително по време на дистанционното обучение и 44% от тях съобщават за влошено психично здраве.

За тези нива на професионално напрежение и прегаряне допринася и усещането на голяма част от учителите, че имат нужда от умения и подкрепа как да ангажират учениците от разстояние. Над 40% от педагогическите специалисти заявяват в изследването на МОН, че се затрудняват при преподаването в електронна среда на ученици с девиантно поведение, такива, които често отсъстват от часовете и които показват неангажираност към ученето, както и на ученици със специални образователни потребности (Фигура 5).

⁵ Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото: УНИЦЕФ, декември 2020 г.

ФИГУРА 5. Самооценка на учителите за притежаваните педагогически умения и ресурси за подкрепа на ученето

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

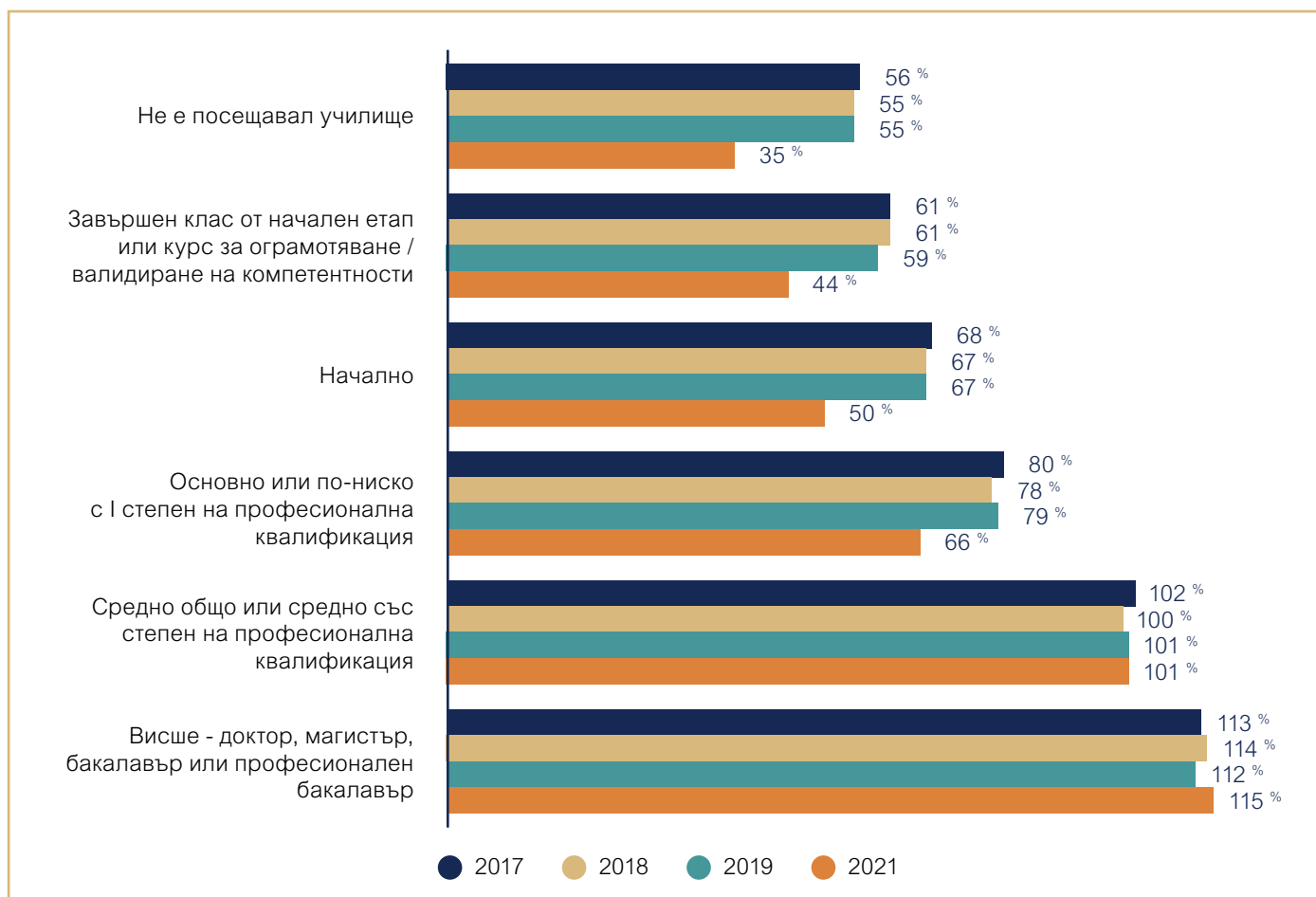
2.2 НЕРАВЕНСТВАТА В РЕЗУЛТАТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ СЕ ЗАДЪЛБОЧАВАТ

Сравнителният анализ на резултатите от националните външни оценявания (НВО) и държавните зрелостни изпити (ДЗИ) за последните пет години показва постепенно увеличаване в неравенствата. Учениците, които идват от най-ниско образованите семейства се справят все по-зле, а тези от семейства със средно и висше образование демонстрират същите или по-високи в процентно отношение резултати спрямо средните, включително в контекста на ОРЕС (Фигури 6, 8, 10, 12 и 14). Изключение прави единствено НВО в VII клас, където и учениците от по-образовани семейства намаляват постиженията си като процент от средните резултати през годините. Промените в изпита в IV клас през последната година допълнително изваждат на показ вече съществуващи образователни неравенства.

Резултатите от НВО след IV и VII клас и ДЗИ в XII клас през 2021 г. за поредна година показаха, че висок процент от децата и младежите не се справят с учебния материал и имат сериозни пропуски в знанията и уменията си. Всеки пети дванадесетокласник не се е справил със задачата за извличане на информация от непознат текст на матурата по български език и литература. Средният резултат по математика на седмокласниците е 37,94 точки от 100, а на десетокласниците - 13,84 от 50.

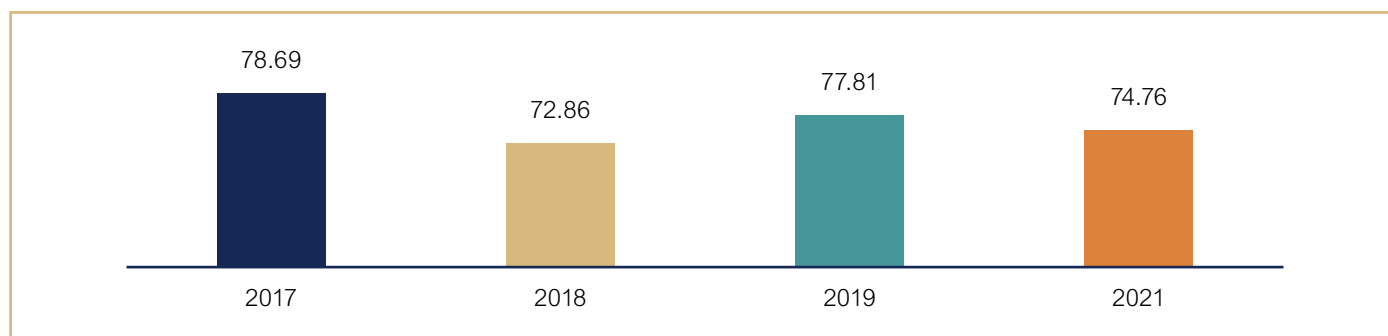
Социално-икономическите различия се възпроизвеждат в училище. Цялостно, резултатите на НВО и ДЗИ са два до три пъти по-ниски при учениците от семейства с основно и по-ниско образование спрямо връстниците им с родители със средно и висше образование. В професионалните гимназии също се наблюдават устойчиво ниски резултати за всички години, а в тези институции се обучават близо 50% от гимназистите в България (Фигура 16).

ФИГУРА 6. Резултати на учениците по БЕЛ в IV клас според образователния статус на родителите като % от средния резултат на изпита за съответната година, 2017-2021 г.

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

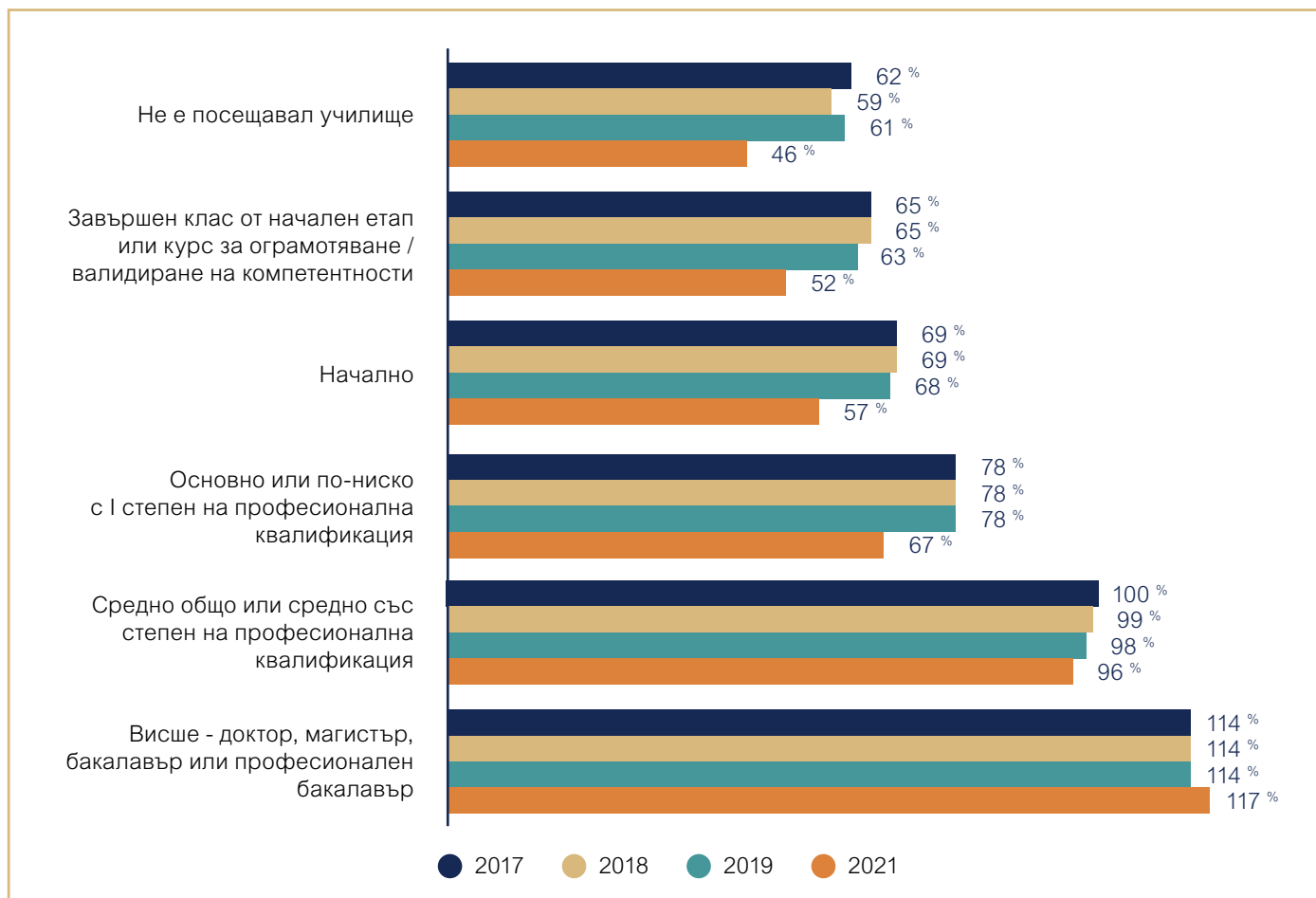
ФИГУРА 7. Среден резултат по БЕЛ в IV клас по години, 2017 - 2021 г. ⁶

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

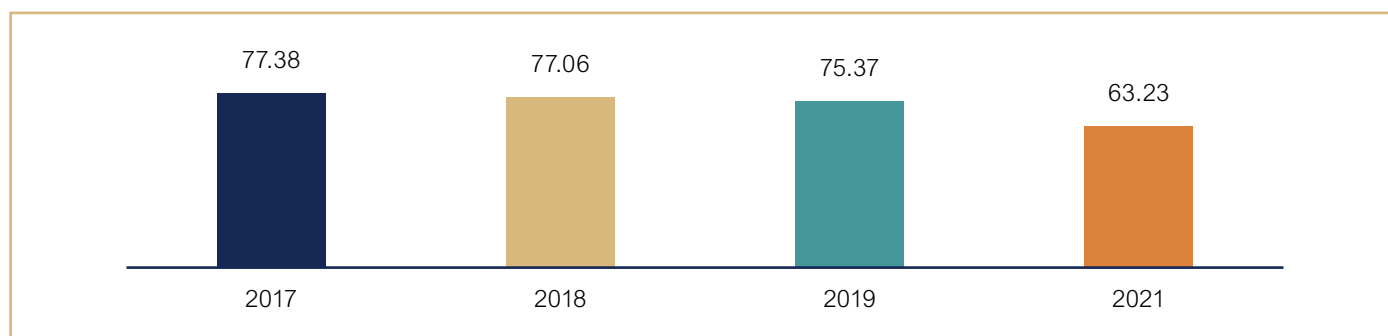
⁶ Поради извънредното положение, наложено от пандемията от COVID-19, през 2020 година не се е провеждало НВО по БЕЛ и математика в IV клас.

ФИГУРА 8. Резултати на учениците по математика в IV клас според образователния статус на родителите като % от средния резултат на изпита за съответната година, 2017-2021 г.

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

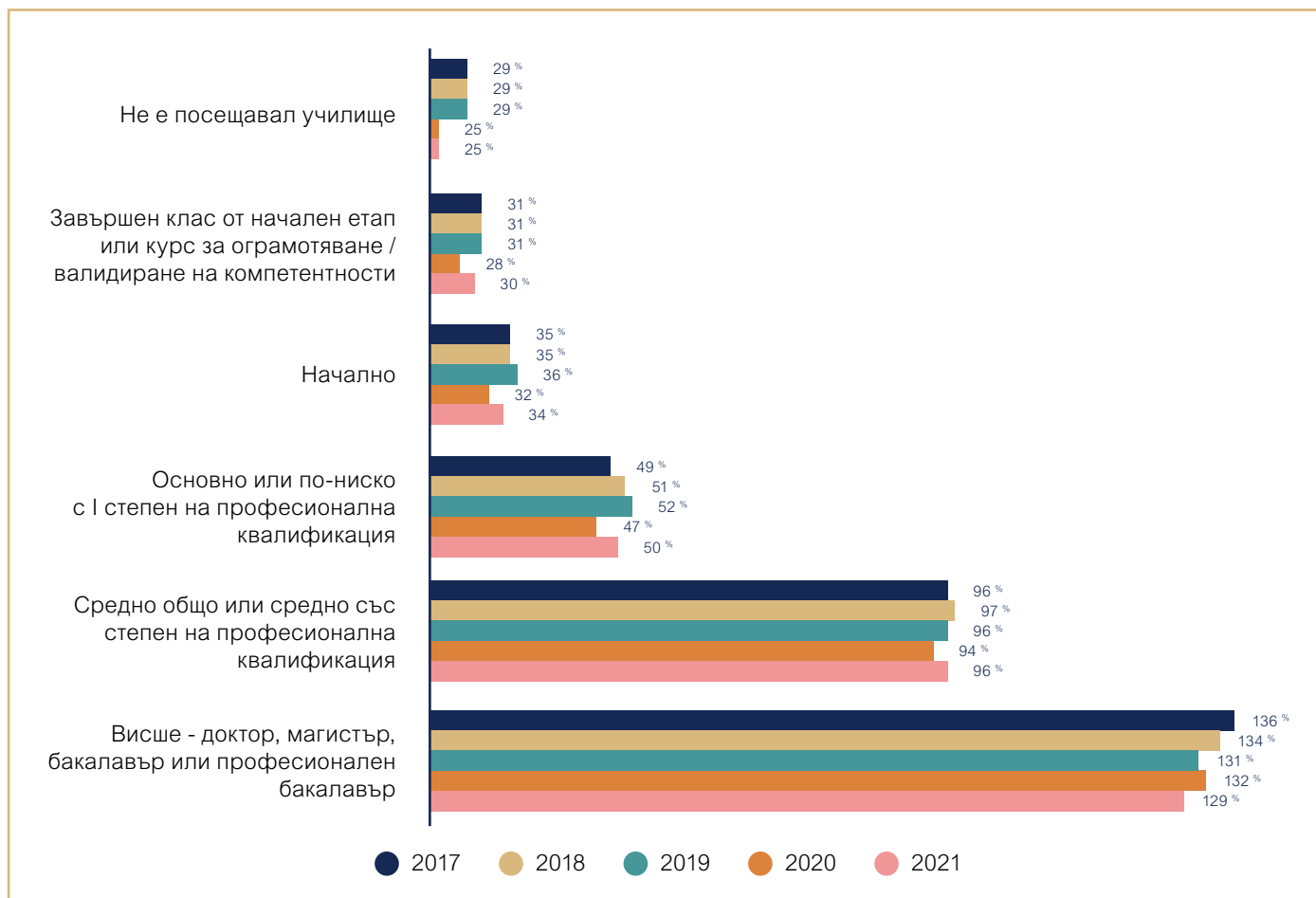
ФИГУРА 9. Среден резултат по математика в IV клас по години; 2017 - 2021 г.

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

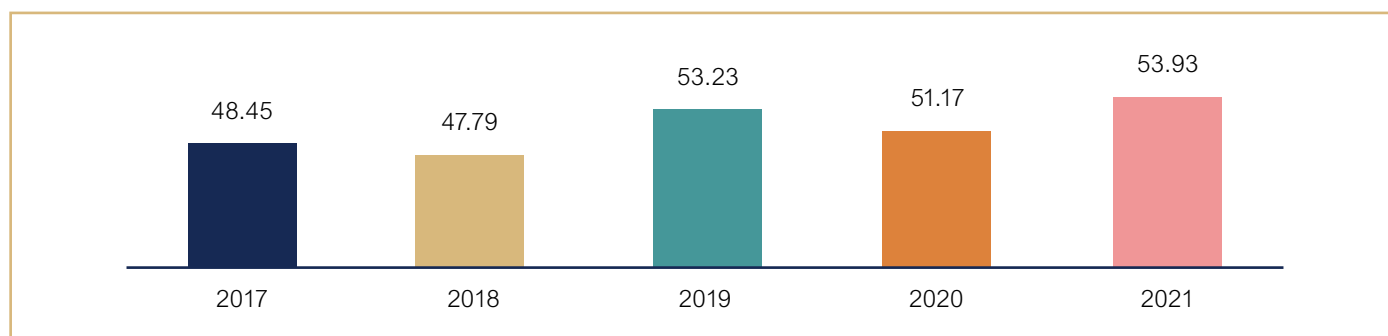

ФИГУРА 10. Резултати на учениците по БЕЛ за VII клас според образователния статус на родителите като % от средния резултат на изпита съответната година, 2017-2021 г.

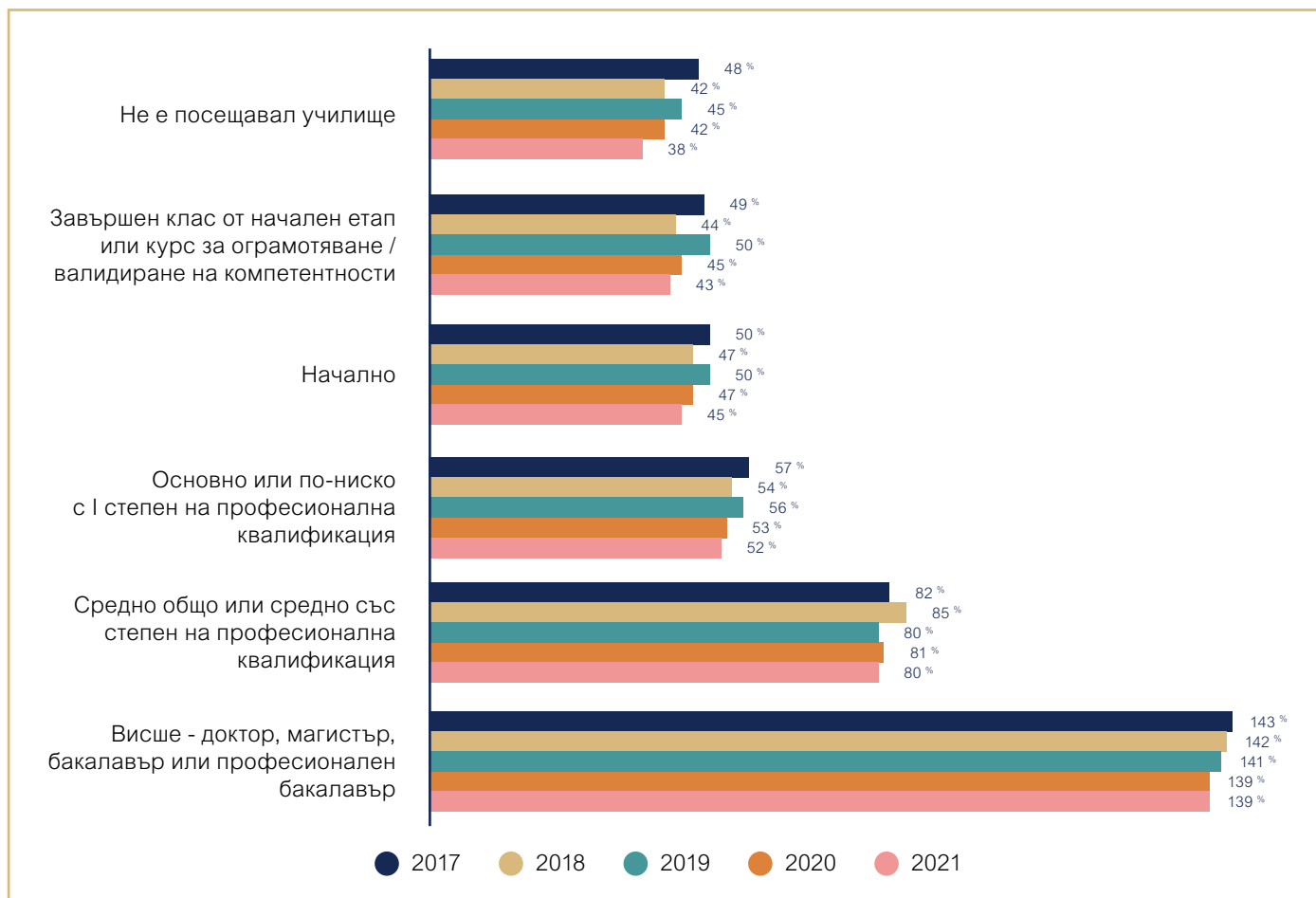
Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 11. Среден резултат по БЕЛ за VII клас, 2017-2021 г.

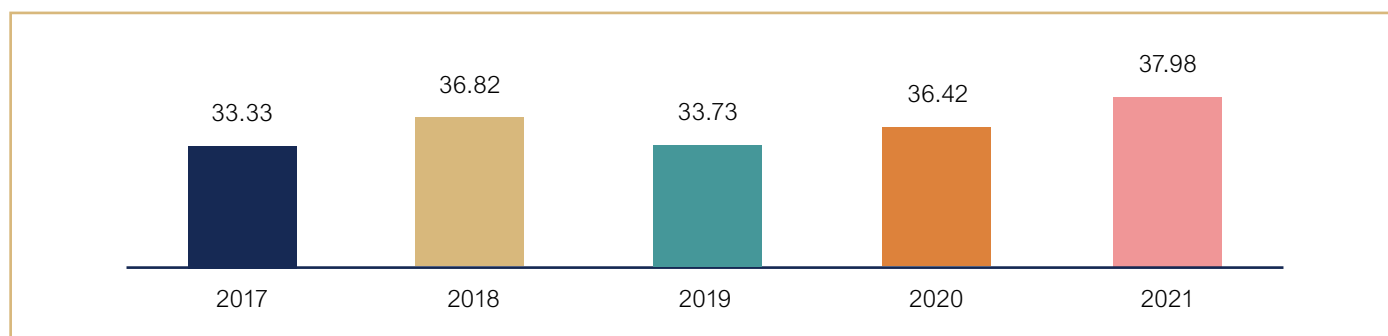
Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 12. Резултати на учениците по математика за VII клас според образователния статус на родителите като % от средния резултат на изпита съответната година, 2017-2021 г.

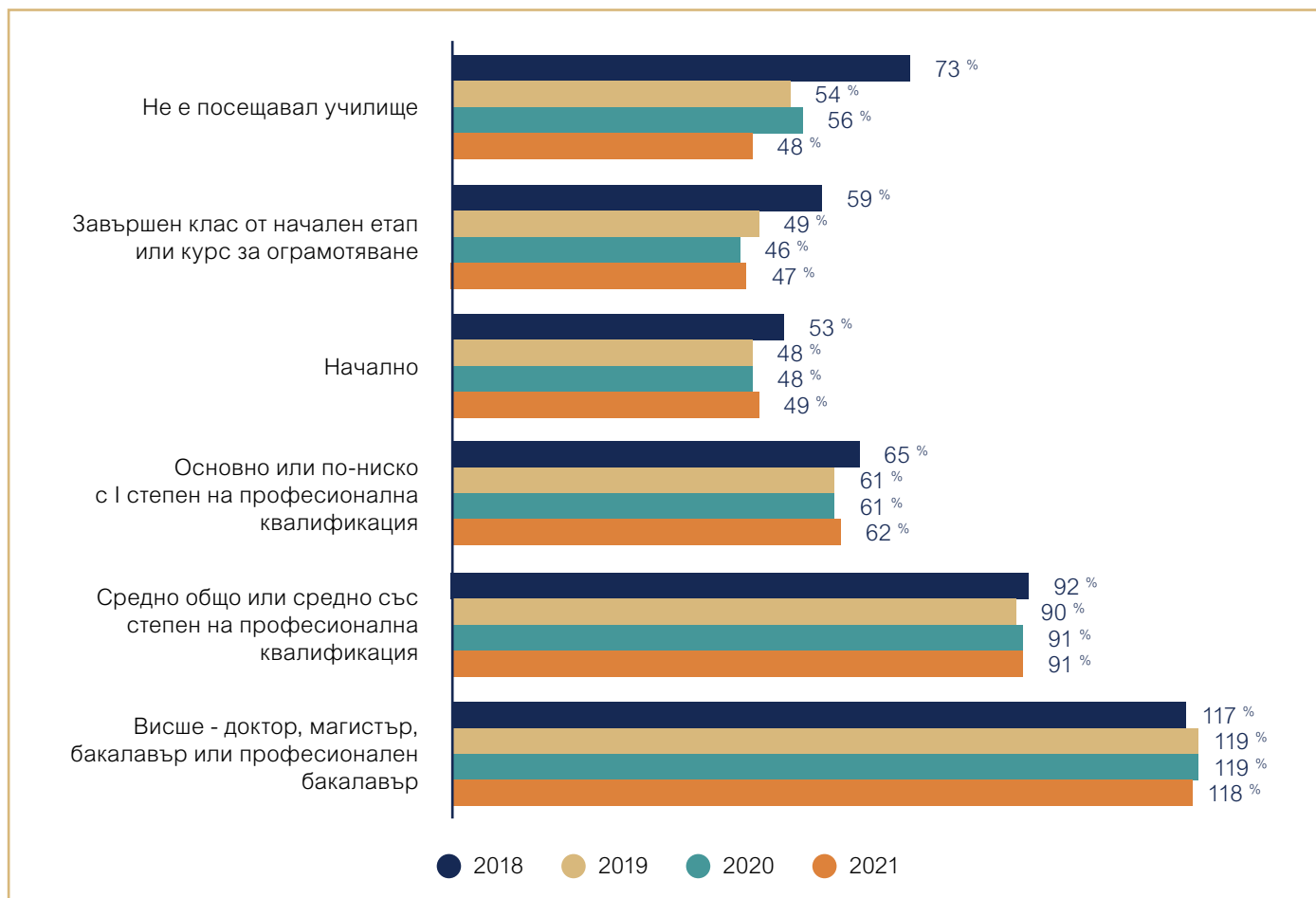
Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 13. Среден резултат по математика за VII клас, 2017-2021 г.

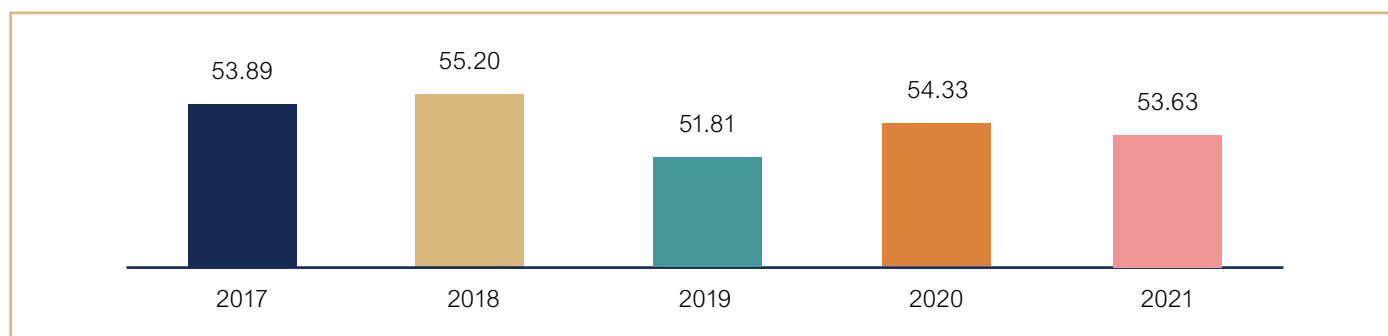
Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 14. Резултати по БЕЛ на ДЗИ в XII клас по образователен статус на родителите като % от средния резултат на изпита за съответната година, 2018-2021 г.

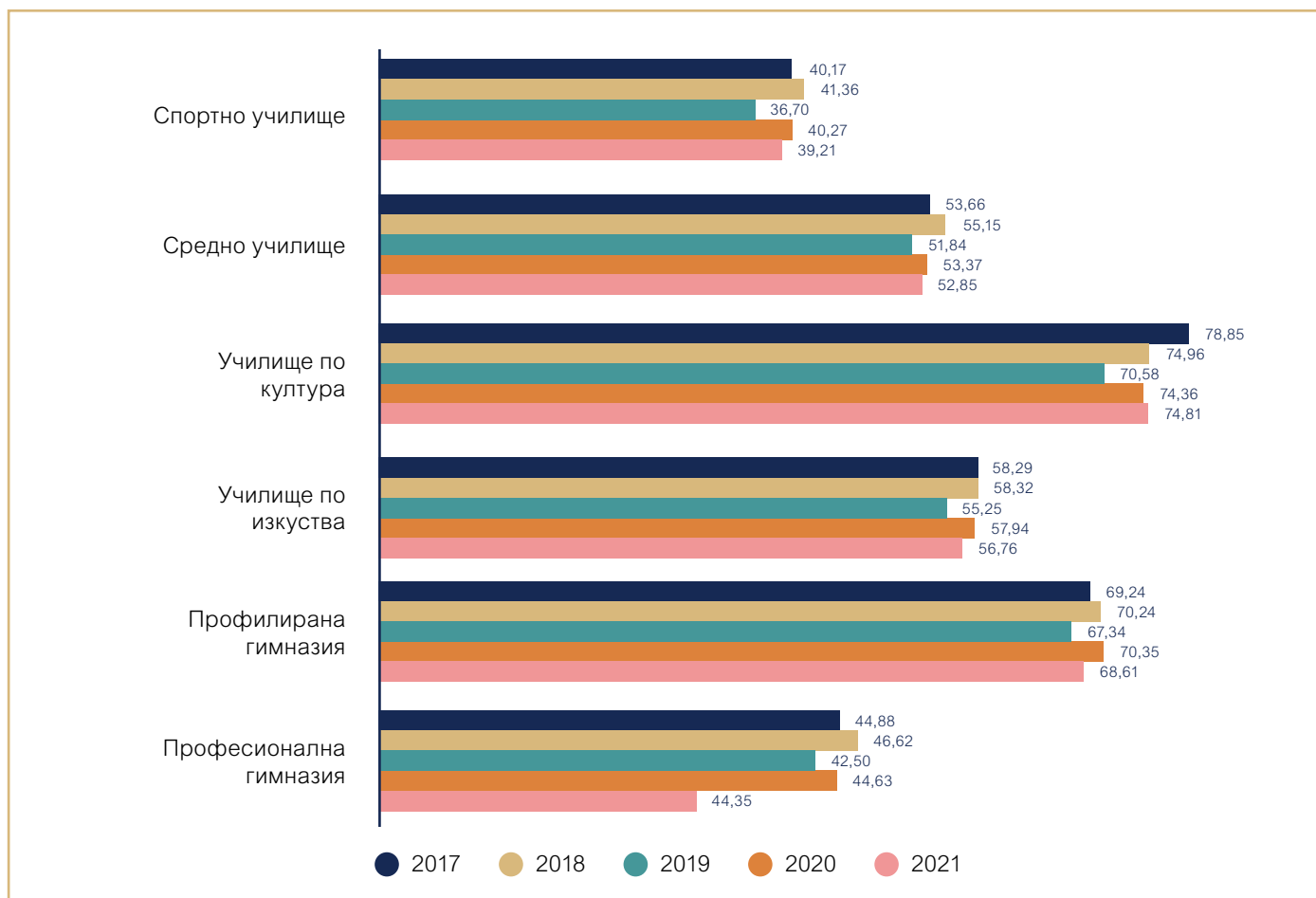
Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 15. Среден резултат по БЕЛ на ДЗИ, XII клас, 2017-2021 г.

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

ФИГУРА 16. Среден резултат по БЕЛ на ДЗИ, XII клас, по вид на училището, 2017-2021 г.

Източник: Министерство на образованието и науката, юли 2021 г.

Важно е да отчетем обратната връзка на учителите и директорите, анкетирани в изследването на МОН за последствията от ОРЕС 2020/2021. Според 40% от учителите и близо 60% от директорите знанията на учениците са се влошили поради ОРЕС през последната учебна година (Фигури 17 и 18). Както ще видим в следващия раздел, ОРЕС е довело до занижена мотивация и ангажираност на учениците, които възпрепятстват ефективното усвояване на знания. Това предполага потенциални последствия и върху дългосрочните резултати на учениците в идните години - които вероятно ще видим проявени в НВО и ДЗИ в бъдеще - освен ако спешно не бъдат адресирани негативните последствия от ОРЕС.

ФИГУРА 17. Последствия от ОРЕС за учениците според оценката на учителите

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

ФИГУРА 18. Последствия от ОРЕС за учениците според оценката на директорите

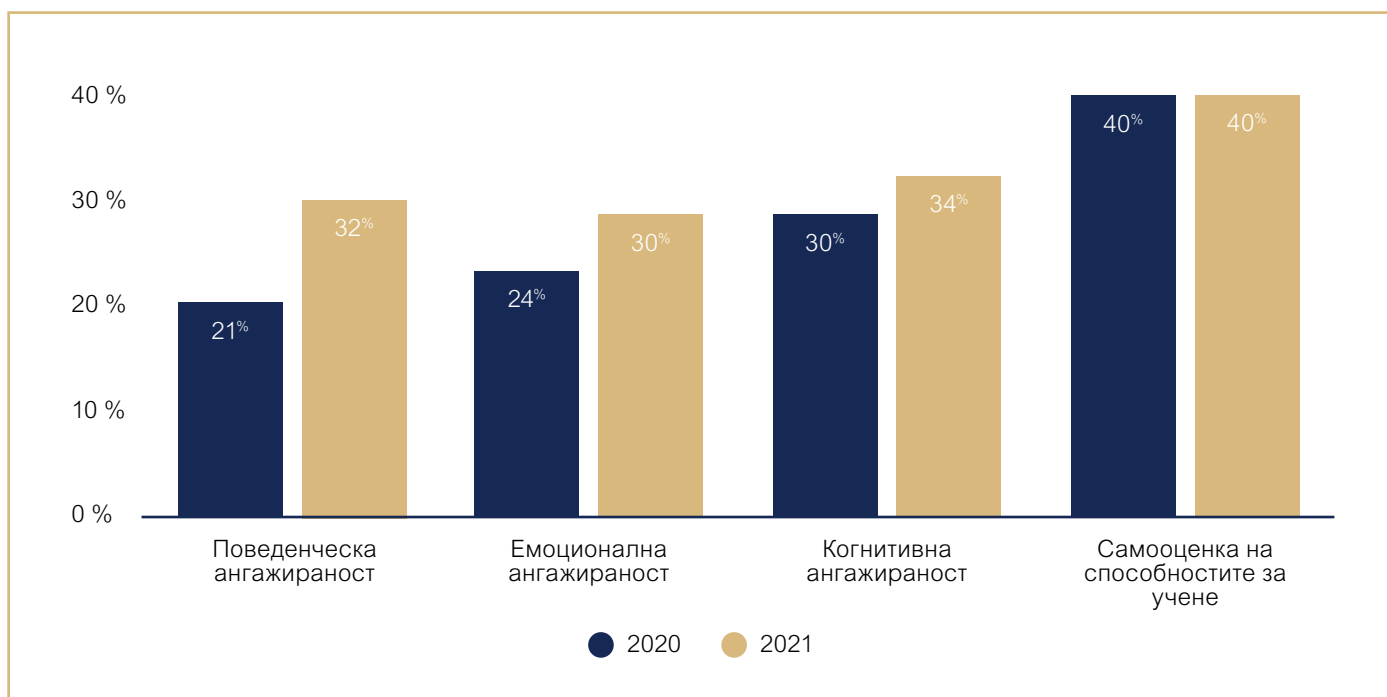
Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

2.3 НОВИ РИСКОВЕ ПРЕД УЧЕНИЦИТЕ: ПОНИЖЕНА АНГАЖИРАНост В УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС

Невъзможността на някои ученици да участват в обучение от разстояние - поради липсата на устройства и интернет или на възрастен в семейството, който да им помага, поставят тези деца и младежи в риск да отпаднат преждевременно от образователната система. Без живия контакт с учителите учениците от уязвими групи губят мотивацията и ангажираността си в ученето, изостават с учебния материал и в уменията за учене и социализация и са застрашени да не се върнат в училище.

Мотивацията на учениците да участват в учебния процес намалява през последната година. В изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021, проведено от експертния екип на Института за изследвания в образованието, се използват скали за поведенческа ангажираност⁷, които онагледяват нагласата и мотивацията на учениците за активно участие в учебния процес и влагане на повече усилия, упоритост и постоянство в ученето. Важно е да отбележим, че тези данни се базират на самооценката на самите ученици. **Данните ясно показват сериозно повишаване на дела ученици с ниска ангажираност сред всички групи ученици (Фигура 19). Констатира се тревожно понижаване на уменията за самоуправление в учебен контекст и самооценката за способностите им да учат спрямо предходната година.** Особено голям е проблемът при децата и младежите, в чиито семейства се говори ромски език (Фигура 20).

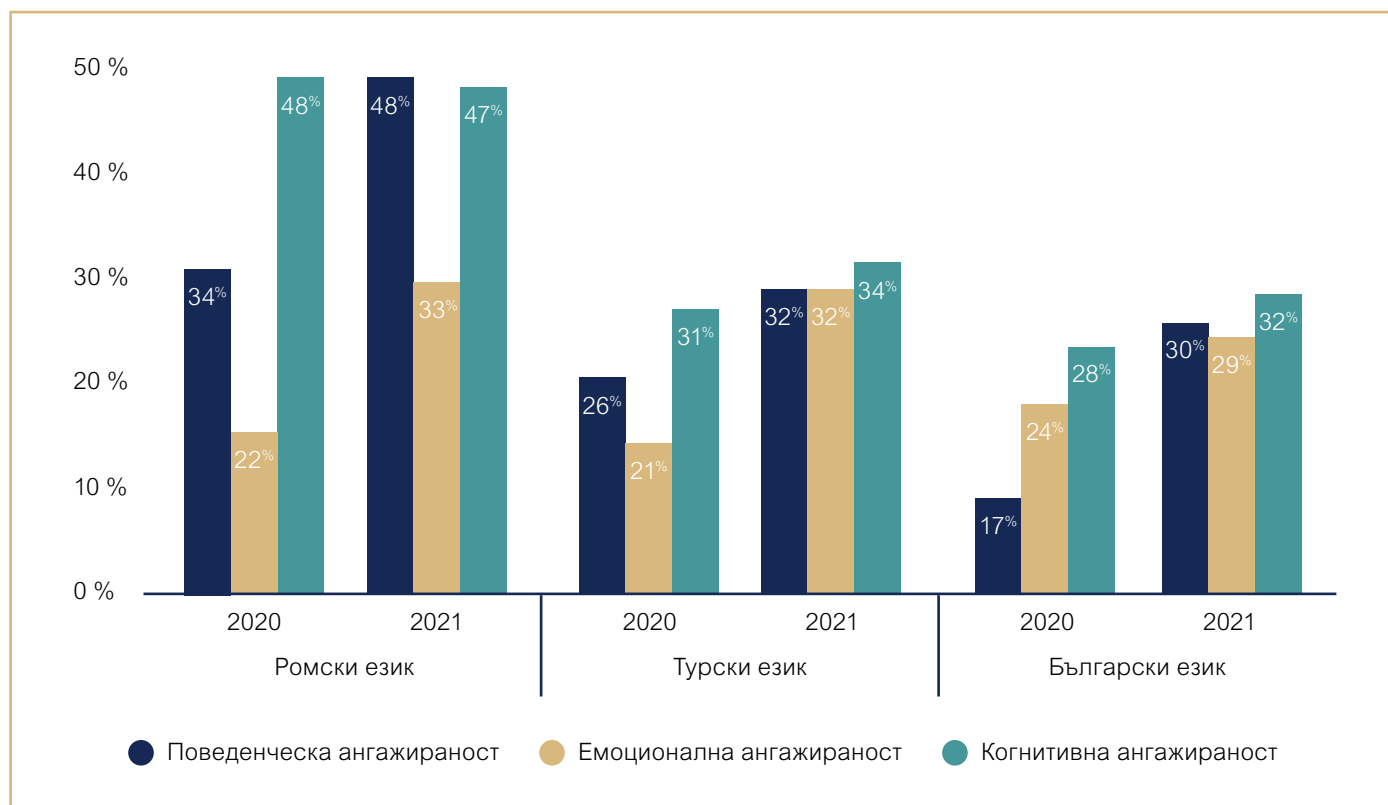
ФИГУРА 19. Дял на учениците с ниска ангажираност и самооценка на способностите за учене

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

⁷ Учениците с висока поведенческа ангажираност са склонни да участват по-активно в учебния процес и да вложат повече усилия при подготовката си за училище, присъстват в учебните часове, участват в учебния процес активно и фокусирано; проявяват постоянство и упоритост при изпълнението на поставените задачи и в резултат техните образователни постижения са по-високи. Учениците с висока когнитивна ангажираност използват различни стратегии за учене, опитват се да осмислят и разбират изучавания материал, търсят връзка с изучаваното по други предмети, свързват с вече наученото, търсят допълнителна информация. Учениците с висока емоционална ангажираност проявяват интерес към ученето, изпитват привързаност към учителите и съучениците си, харесват училището си, изпитват чувство за принадлежност към училището.

ФИГУРА 20. Дял на учениците с ниска ангажираност според езика, говорен в семейството

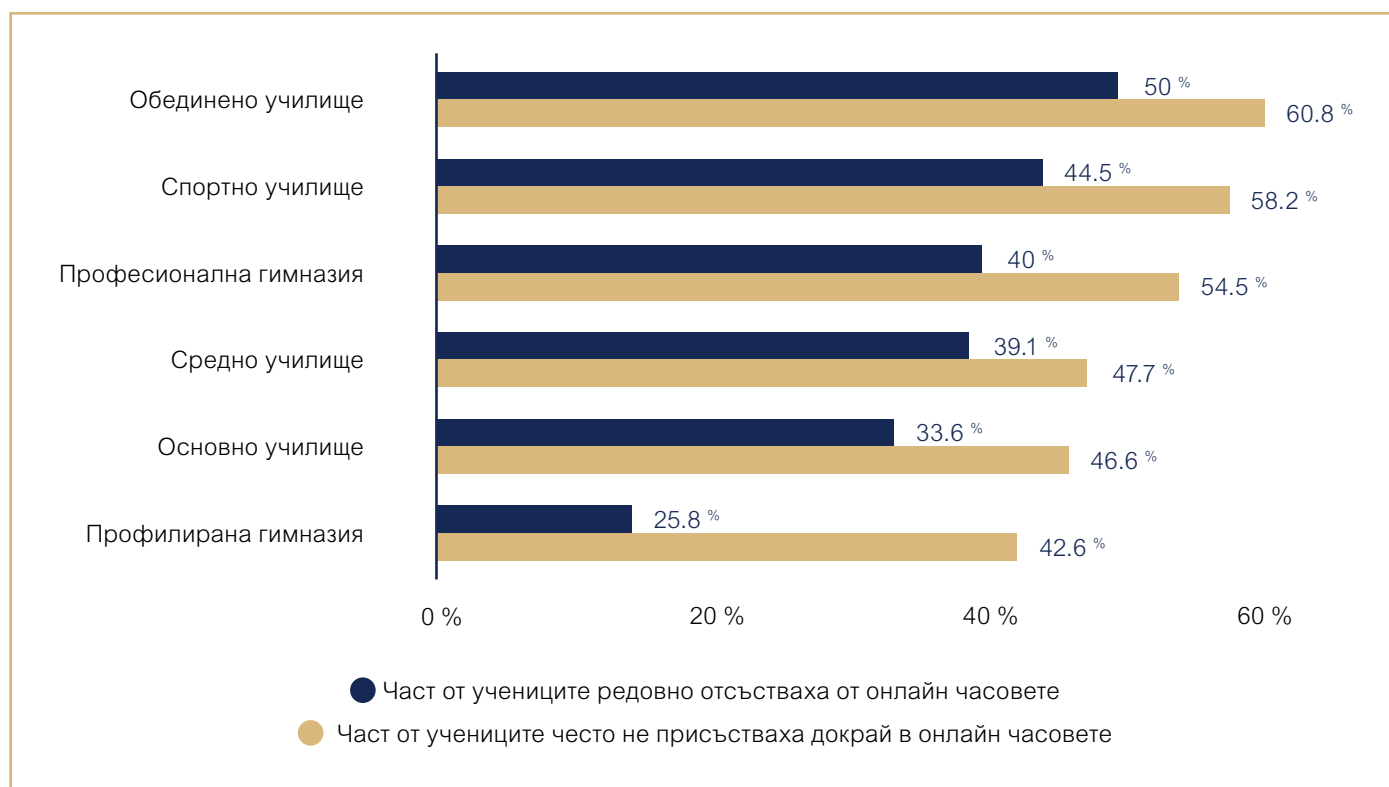
Източник: Изследване на МОН на последиците от ОРЕС 2020/2021

Данните се потвърждават и от отговорите на учителите - над половината от тях са на мнение, че мотивацията и ангажираността на учениците с ученето са намалели през последната година. Влошава се и цялостното отношение на децата и младежите към училището и ученето, смятат близо половината от преподавателите.

Понижената ангажираност на учениците се отразява на присъствието на учениците в час. Всеки втори учител отчита, че част от учениците често не са присъствали докрай в онлайн часовете през учебната 2020/2021 г., а всеки трети е имал ученици, които редовно са отсъствали от учебните часове в електронна среда. Най-много нередовно присъствие на учениците се отчита в обединените училища, спортните училища и професионалните гимназии (Фигура 21). Проблемът е особено силен в малките градове и в селата, видно от отговорите на директорите на училища в тези населени места, където във всяко пето училище редовно присъстват в онлайн часовете под 60% от учениците (Фигура 22).

ФИГУРА 21. Дял от учителите, отчитащи нередовно участие на учениците в учебния процес от разстояние в електронна среда според вида на училището

Източник: Изследване на МОН на последиците от ОРЕС 2020/2021

ФИГУРА 22. Преценка на директорите за дела на учениците, които редовно присъстват в онлайн часовете (според населеното място, в което се намира училището)

Източник: Изследване на МОН на последиците от ОРЕС 2020/2021

Дигиталната платформа **shkolo.bg**, която поддържа електронните дневници на **1700 училища в страната**, отчита повишаване на броя неизвинени отсъствия с близо **70%** спрямо предходната година (Фигура 23).

ФИГУРА 23. Среден брой отсъствия в електронните дневници на shkolo.bg

	2018/2019	2019/2020	2020/2021
Средно уважителни отсъствия	44,45	38,37	42,39
Средно неуважителни отсъствия	7,15	7,39	12,45

Източник: shkolo.bg, 2021 г.

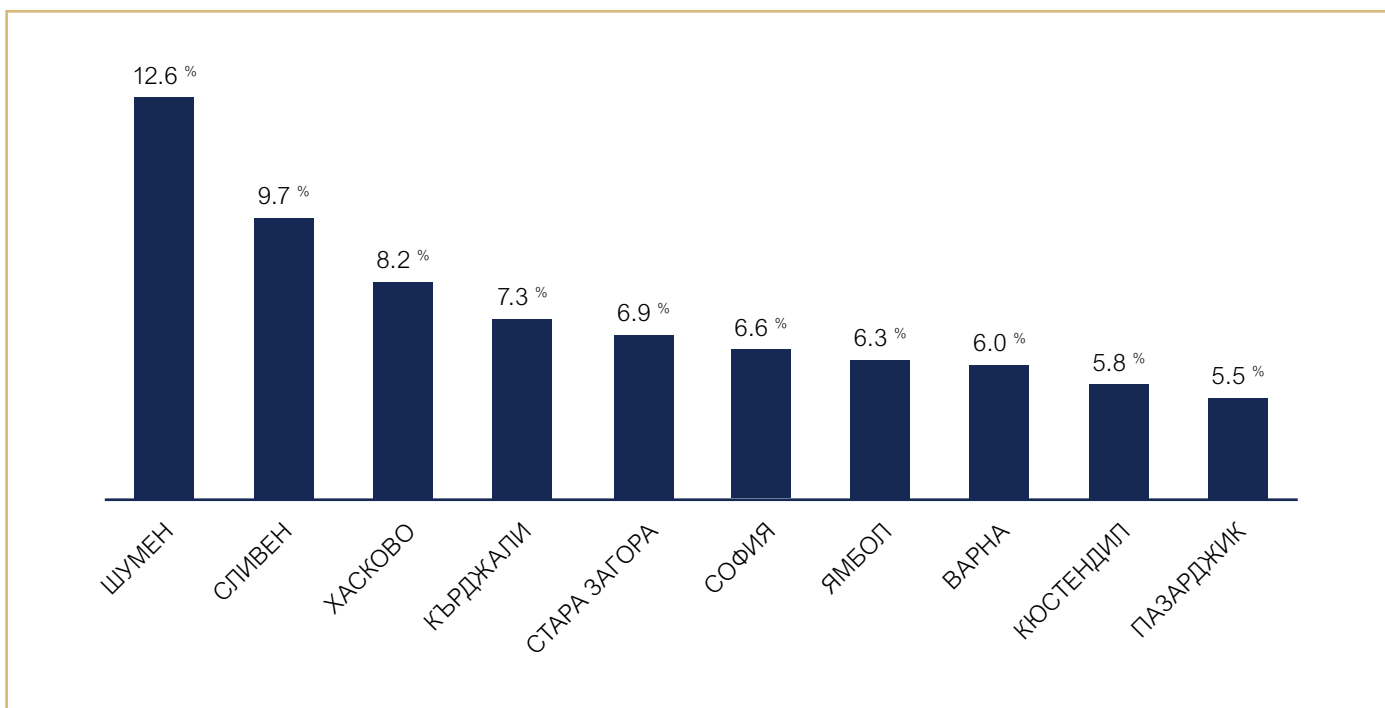
Немалка част от учителите очевидно срещат затруднение и в редовното отразяване на отсъствията на учениците при дистанционното обучение, показват данни от анкетираните в изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021 ученици.

Основният инструмент на национално ниво, който през последните години работеше за включване на всички деца и младежи в образованието, беше Междуйнституционалният механизъм за обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст. След усилената работа по него с видим ефект между 2017 г. и 2019 г., през учебната 2020/2021 г. дейностите значително са намалели. **Според справка на Министерството на вътрешните работи през учебната 2019/2020 са били обходени над 11 хил. адреса с цел връщане към училище на ученици в риск от отпадане, докато от 1 септември 2020 г. до юни 2021 г. са само 3574 адреса.**

Последиците се виждат и от данните за броя обхванати в образованието деца и младежи. Средният процент на обхват за страната се повишава консистентно с около 0.4п.п. на година от 2018 до 2020 г., а през 2021 г. остава непроменен спрямо 2020 г. - необхванатите са средно 5% от 5-16-годишните деца и ученици в страната. Може да се очаква влошаване на този показател през следващите години, ако не бъдат предприети мерки за ревизиране на Механизма за обхват.

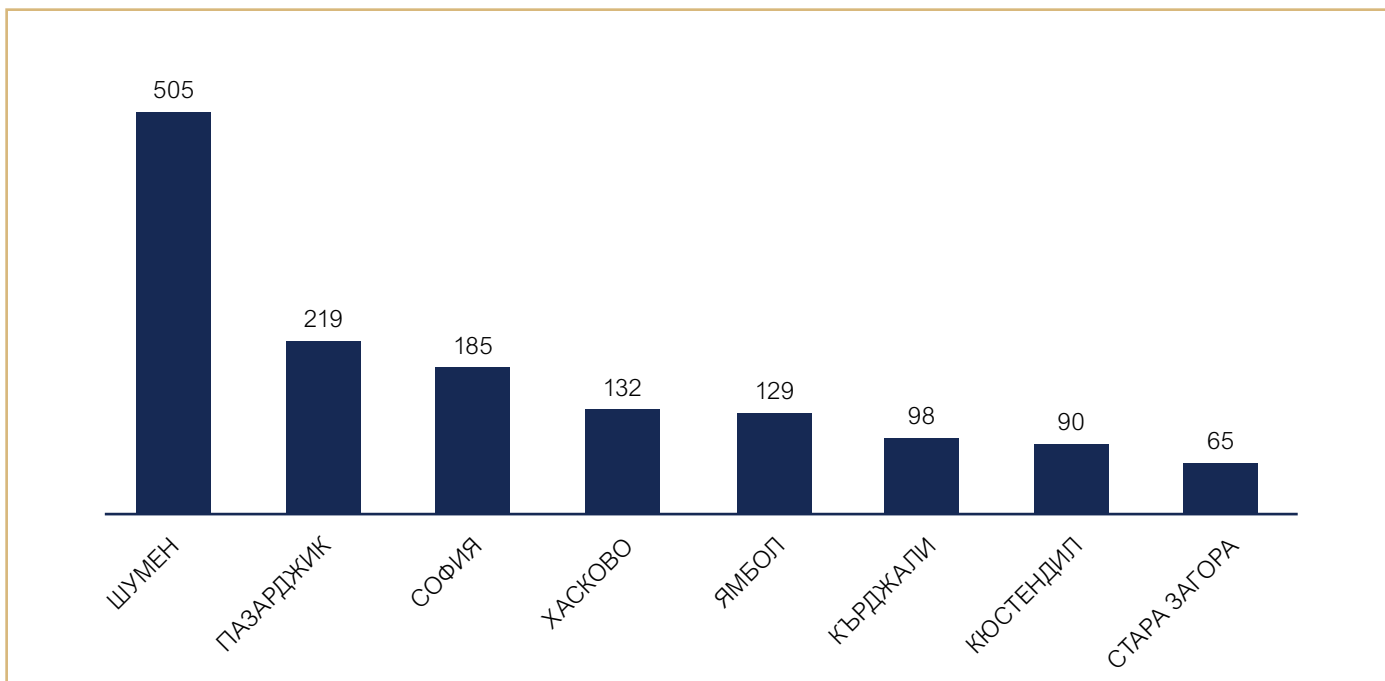
Определени области на страната също изискват особено внимание - изразена е тенденцията към повишаване дела на необхванати ученици в Шумен и Ямбол, както и в София-град, на чиято територия се намира най-големият брой необхванати (Фигури 24 и 25). В Пазарджик, Монтана, Ловеч и Кюстендил процентът необхванати е постоянен за четирите години, но в същото време общият брой подлежащи на обучение намалява всяка година. А в Пазарджик през последната година броят на необхванатите се увеличава с над 200 деца и ученици спрямо предходната година.

ФИГУРА 24. Топ 10 области с най-голям дял на необхванатите в образованието деца и младежи за 2021 г.

Източник: Информационна система за реализация на механизма (ИСРМ)

ФИГУРА 25. Области с абсолютен ръст на необхванатите деца между 2020 г. и 2021 г. (нетен прираст на необхванатите деца спрямо предходната година)

Източник: Информационна система за реализация на механизма (ИСРМ)

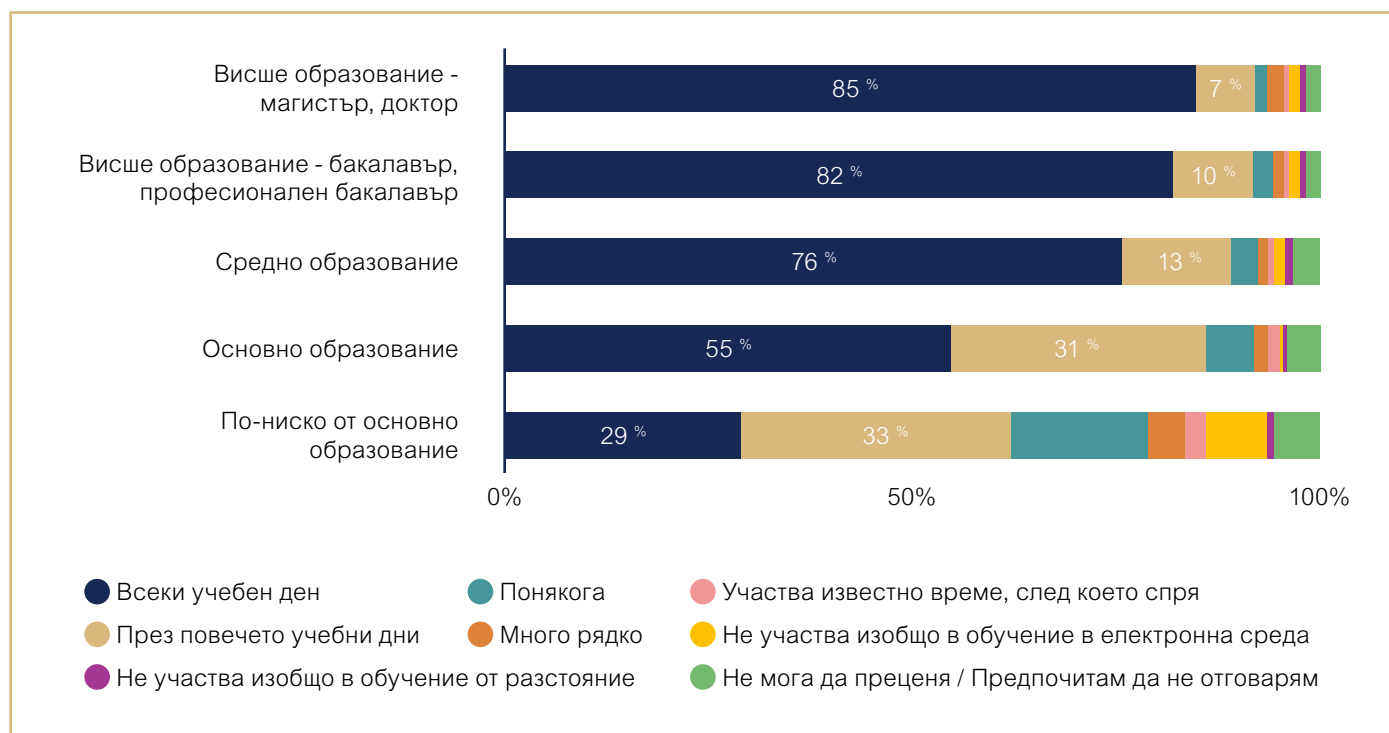
Обучението в електронна среда и липсата на контакт на живо с учители и съученици са се отразили негативно и върху психичното здраве на учениците. Според [проучване](#)⁸ на УНИЦЕФ половината от учениците в България са изпитали отрицателни чувства, като например самотност, несигурност, раздразнителност, тревожност поради намалените социални контакти. А над 35% от родителите преценяват, че психичното здраве на техните деца е влошено.

2.4 НОВИ ТРУДНОСТИ ПРЕД УЯЗВИМИТЕ УЧЕНИЦИ

Извънредната ситуация наложи едно задължително условие, за да се реализира учебният процес - наличието на технологично устройство и достъп до интернет. Това още повече задълбочи големите неравенства между ученици, чиито семейства разполагат с техника и имат умения да работят с нея, и такива без достъп до устройствата и интернет.

[Анализ](#)⁹ на Института за изследвания в образованието от март 2021 г. посочва значима връзка между социално-икономическия статус на родителите и редовното участие на учениците в учебните занятия в електронна среда (Фигура 26). Разликите са значителни - **едва 29% от децата на родителите с по-ниско от основно образование и около 55% от тези на родители с основно образование са участвали в часовете всеки учебен ден - в сравнение с 82% от децата на родителите с висше образование.** Данните в изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021 показват, че в 43,5% от училищата в големите градове всички деца имат достъп до интернет, като процентът пада до 12,5% в селата.

ФИГУРА 26. Участие в ОРЕС според образователното ниво на родителите

Източник: Образователни неравенства по време на пандемия: ИИО, март 2021 г.

⁸ Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото, декември 2020 г.

⁹ Образователни неравенства по време на пандемия: Институт за изследвания в образованието, март 2021 г.

Проучване¹⁰ от юни 2021 г. на център “Амалипе” сред училищата в неговата мрежа (около 300 учебни заведения с ученици предимно от уязвими групи) показва, че в 8% от училищата по-малко от половината ученици са участвали в обучение от разстояние. Една от причините е липсата на подходящи устройства и достъп до интернет. **Близо 30% от училищата в изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021 са посочили, че мнозинството от техните ученици не разполагат с подходящи устройства. Всеки пети ученик в професионалните гимназии няма достъп до електронни устройства и интернет, подходящи за учебни цели.**

Анализът на Синдиката на българските учители (СБУ) посочва още, че при по-малките ученици е необходимо да има технически грамотен възрастен, който да подпомага детето при работата както с електронното устройство, така и с платформата, в която детето се обучава. Това е голямо предизвикателство за много семейства, особено за тези, в които децата се отглеждат от роднини или от родители с ниска дигитална грамотност. В допитване, поръчано от УНИЦЕФ¹¹ през 2020 г., **над 50% от анкетираните родители посочват, че нямат или имат недостатъчни умения да помагат на децата си за учене в дигитална среда.**

Дори и да имат уменията за работа в дигитална среда, голяма част от родителите са изпитвали затруднения да съчетаят съществуващите си задължения с нуждата от по-голяма подкрепа към децата си по време на е-обучението¹². Това се оказва особено вярно за семействата в неравностойно положение, като според анализа на УНИЦЕФ “40% от родителите са се нуждаели от помощ при гледането на детето, за да могат да отидат на работа”.

¹⁰ Дистанционното обучение през изминалата учебна година: какво се случи: ЦМДТ “Амалипе”, юни 2021 г.

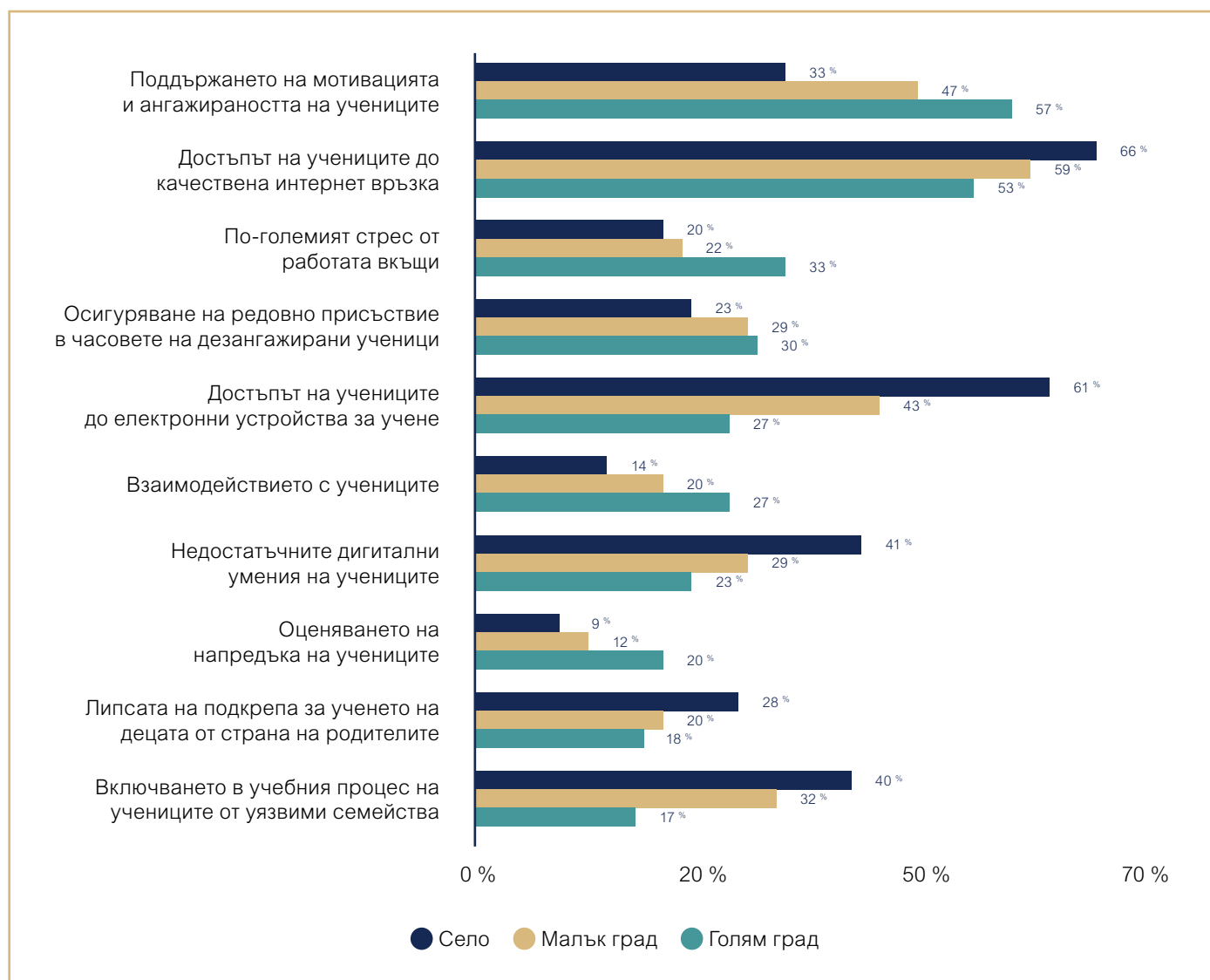
¹¹ Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на родители на ученици 1-4 клас; юни 2020 г.

¹² Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: УНИЦЕФ / Global Metrics, юни 2020г.

2.5 НЕДОСТАТЪЧНО УСТРОЙСТВА И ДОСТЪП ДО ИНТЕРНЕТ

Достъпът до устройства и наличието на интернет са едни от най-големите предизвикателства пред ефективното провеждане на образователен процес в дистанционна среда - особено в селата (Фигура 27).

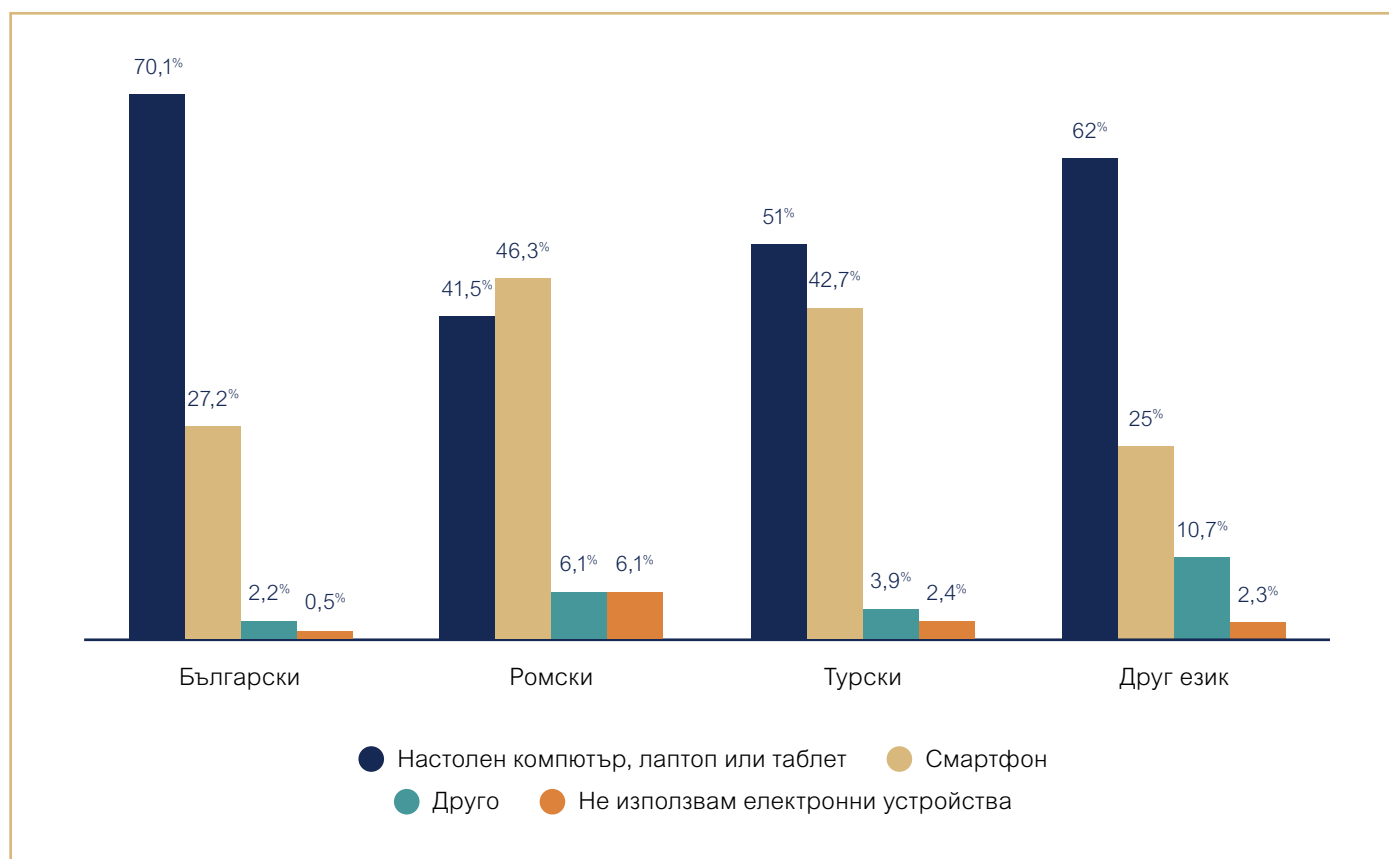
ФИГУРА 27. Основни предизвикателства, с които учителите са се сблъскали при ОРЕС през учебната 2020/2021 г.

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

В изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021 две трети от учениците (66%) посочват, че имат достъп до настолен компютър, лаптоп или таблет. **Една трета (29,7%) от учениците обаче разчитат само на своите смартфони, което не е предпоставка и условие за провеждане на качествен и ефективен учебен процес в електронна среда.** Най-голям е този дял при учениците с майчин език ромски или турски - съответно 46,3% и 42,7% (Фигура 28). За разлика от тях, учениците, посочили български и друг език, в преобладаващата си част използват компютър, лаптоп или таблет за целите на обучението от разстояние в електронна среда. 41% от учениците в селата се обучават на смартфон в условията на ОРЕС (сравнено с 25% в София).

ФИГУРА 28. Наличие на електронни устройства в дома на ученика (дял на учениците, разпределени според езика, на който общуват в дома си)

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОПЕС 2020/2021

Въпреки усилията и инвестициите на Министерството на образованието и науката и широката общественост да обезпечи всички учители и ученици с технологични устройства за обучение от разстояние, все още е налице сериозна необходимост сред най-уязвимите ученици. По данни на Министерството на образованието и науката към 19.07.2021 над 43 хиляди ученици в България не разполагат с устройство за участие в ОПЕС (Фигура 29).

ФИГУРА 29. Нужда от технологични устройства сред учениците

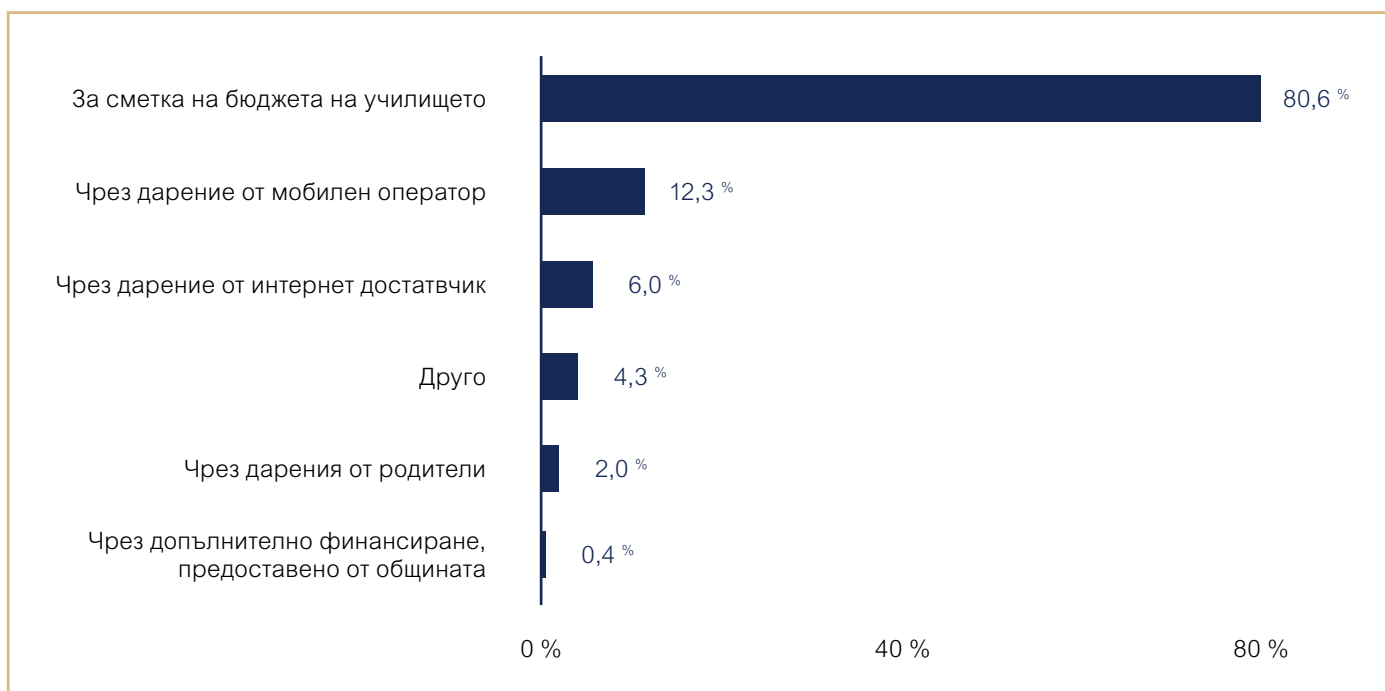
Брой необходими устройства, заявени от училищата към ноември 2020 г.	166 031
Брой необходими устройства, заявени от училищата към юли 2021 г.	43 575
От тях брой необходими устройства за уязвими ученици	1 471
Брой ученици без достъп до интернет към юли 2021 г.	34 175

Източник: Министерство на образованието и науката

Обезпечението с интернет е недостатъчно, сочат данните в изследването на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021. Осигуряването на интернет за учениците, които не разполагат с такъв у дома, се е финансирало изключително от училищните бюджети (Фигура 30). Училищни директори обаче споделят, че това не е устойчиво, защото учениците не ползват осигурените им карти за интернет единствено за обучение, а и училищните бюджети не могат да си позволят да ги осигуряват всеки месец.

ФИГУРА 30. Източници за обезпечаване на достъп до интернет в дома на учениците, които не разполагат с такъв

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

2.6 ТРУДНОСТИ ПРЕД УЧЕНИЦИТЕ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

Сериозно пострадали от затварянето по време на пандемията са и децата и учениците със специални образователни потребности (СОП). При тях контактът на живо с учителите е от огромно значение и полза, а ефективността на дистанционното обучение в повечето случаи зависи до голяма степен от ангажираността на родител или друг член на семейството. Освен това при учениците със специални образователни потребности не може да се приложи единен подход за дистанционна работа. Той трябва да бъде съобразен със специфичните нужди на всеки ученик.

По данни на Министерството на образованието и науката между 20 и 32% от центровете за подкрепа на процеса на приобщаващо образование (РЦПППО) и от регионалните управления на образованието (РУО) не са провеждали почти никакви групови дистанционни обучения с децата със СОП в детските градини. В училищата картината е малко по-оптимистична – около половината РЦПППО и РУО са включили в колективни занимания от разстояние 75% от учениците със СОП.

В две трети от случаите педагогическите специалисти са предпочели индивидуалните занимания с деца и ученици със СОП чрез електронни устройства или на хартиен носител. При всички форми на обучение те са разчитали изключително много на образователните медиатори.

2.7 ЗАТРУДНЕНО УЧАСТИЕ В ОРЕС НА ДЕЦАТА ОТ ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ

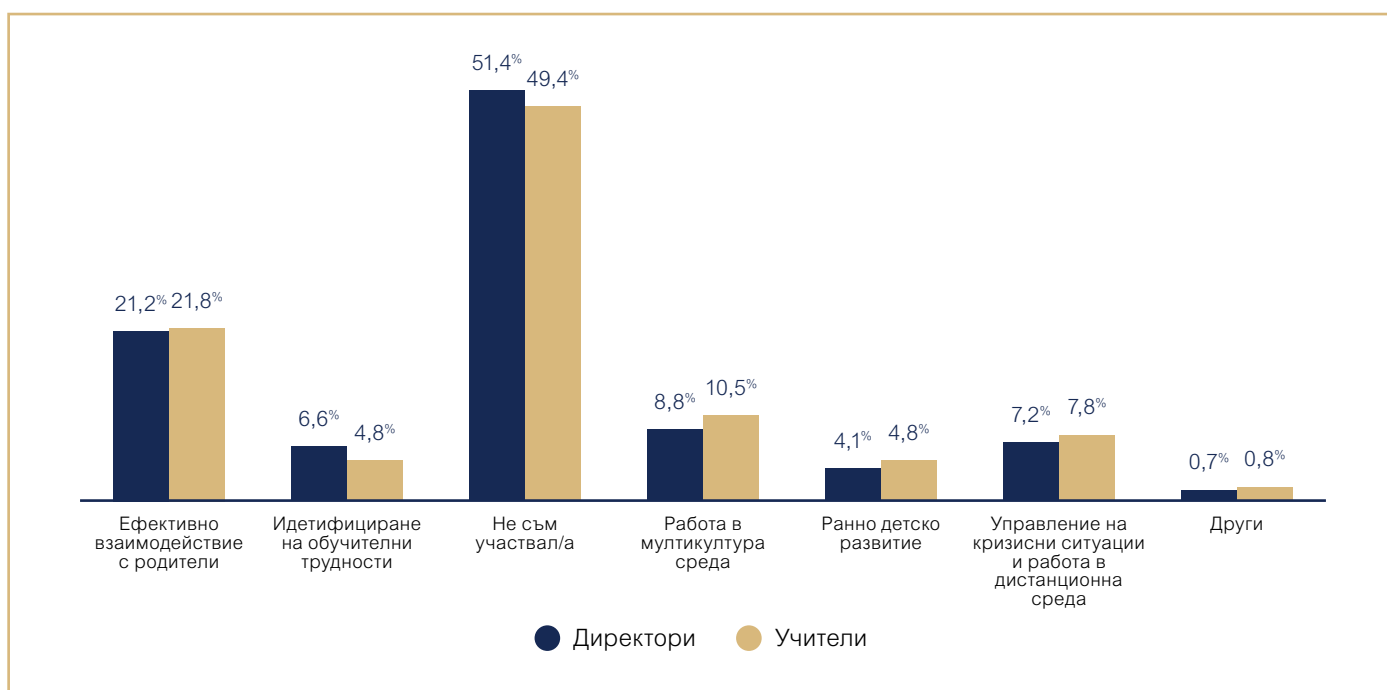
До юни 2021 г. в Министерството на образованието и науката не беше правен анализ на това как се е случвало обучението от разстояние в електронна среда в детските градини. Като цяло, в предучилищното образование изследвания са правени спорадично и липсва система за проследяемост и сравнимост на данните.

През юни 2021 г. МОН проведе проучване на актуалното състояние, процесите и нуждите в детските градини чрез мащабна анкета с 1141 директори на детски градини и 5047 учители от общо 1823 детски градини. Две трети от отговорилите са от градове. **По-голямата част от детските градини, които са участвали в изследването, заявяват, че са продължили да работят с децата и по време на затварянето заради пандемията, като са разчитали на родителите да подкрепят процеса. 11,5% от анкетираните казват, че не са срещнали затруднения.** За 20% комуникацията с поне някои деца и родители е била проблем, а други 15% са имали трудности в работата с родителите и не са получавали помощ от тях.

Значителен брой деца в предучилищна възраст обаче са останали необхванати от образователната система по време на затварянето на детските градини заради пандемията. По данни на директорите и учителите едва в 16% от детските заведения над 75% от децата са участвали в заниманията от разстояние.

На въпроса какво би ги подготвило по-добре за следваща година, при която се налага работа от дистанция, 46% от учителите отговарят, че имат нужда от допълнителна квалификация за организиране на обучение от разстояние в електронна среда, 34% - от осигуряване на технически средства/свързаност за родителите, 27% - от допълнителна квалификация за работа с родители, 26% - от осигуряване на избор от електронни ресурси. **На фона на тези дефинирани потребности прави впечатление, че висок процент от учителите и директорите в детските градини не са преминавали обучения и не са получили подкрепа през изминалата година (Фигура 31).**

ФИГУРА 31. Дял на директорите и учителите в детските градини, участвали в обученията през последната година и половина

Източник: Изследване на МОН на последствията от ОРЕС 2020/2021

3. Учебната 2021/2022 г.: препоръки за ефективен образователен процес

Настоящата част на доклада представя основните препоръки за ефективно и безопасно протичане на учебната 2021/2022 г. Те се основават на анализирания данни за предходната учебна година и част от тях вече са реализирани в рамките на мандата на служебния кабинет. Препоръките са разделени на две групи - за безопасно присъствено обучение в училищата и детските градини и за действия при евентуална нова необходимост от обучение от разстояние в електронна среда.

3.1 ПРИСЪСТВЕНО ОБУЧЕНИЕ: БЕЗОПАСНО И ЕФЕКТИВНО

3.1.1 Здраве и безопасност за всички в системата

Необходимо условие за безопасно присъствено обучение през следващата учебна година е по-висок дял на работещите в системата на образованието да бъдат ваксинирани срещу COVID-19. Това се налага поради очакванията за следващи вълни на вируса и сравнително ниския процент ваксинирани в системата към момента.

По данни на Министерството на образованието и науката от юли т.г. 43% от директорите на училища и детски градини са ваксинирани. **Едва 4% от училищата и 3% от детските градини са постигнали над 70% ваксиниран персонал, а в съответно 64% и 75% от училищата и детските градини по-малко от 30% от педагогическите и непедагогическите специалисти са ваксинирани.** Статистиката на практика означава, че при липса на промяна в процента ваксинирани, нова вълна от вируса ще доведе отново до затваряне на учебните заведения и преминаване към ОПЕС. Може да се очаква и значителна загуба на животи сред педагогическия и непедагогическия персонал от COVID-19 и свързаните с него заболявания. Според проучването основните причини за ниските нива на ваксиниране сред заетите в системата са опасенията от негативни странични ефекти, вкл. алергични реакции, наличие на придружаващи заболявания, съвети на личните лекари да не се ваксинират, наличие на антитела след прекаран COVID-19 и липса на вяра в ефективността на ваксините.

В сътрудничество с Националния център по заразни и паразитни болести, регионалните здравни инспекции, медицинските и фармацевтичните факултети и водещи медицински специалисти екипът на служебния кабинет в МОН започна разяснителна кампания сред директори на училища и детски градини. **Целта на кампанията е във всяка област на страната заетите в системата на образованието да имат достъп до актуална медицинска информация и научни данни относно ползите и рисковете от ваксиниране и преболедуване на COVID-19. Важно е кампанията да продължи и през следващите месеци и новата учебна година, заедно с регулярно събиране на данни за дела ваксинирани и преболедували в системата на образованието.**

На базата на добрите световни практики в края на лятото МОН следва да подготви обновени насоки за безопасно присъствено провеждане на учебната година в училищата и детските градини, което да бъде съобразено с финалните планове на Министерството на здравеопазването (МЗ) за действие при криза. Тези насоки трябва да се актуализират редовно в хода на учебната година, а директорите и експертите от регионалните управления на образованието да бъдат обучени да ги прилагат.

Препоръки

» Създаване на предпоставки за максимално дълъг престой в присъствено обучение за децата и учениците. Преминаване към ОРЕС в краен случай на местен принцип и според спецификите на училището и учениците. Създаване и разпространяване на ясни насоки и инструкции към училищата за мерки за здраве и безопасност, включително:

- Осигуряване на мерки на ниво училище и детска градина за физическо дистанциране, безопасност и хигиена и качествен контрол на спазването им;
- Изготвяне на план за действие (според нива на заболяемост в национален и местен мащаб) и график за отваряне/затваряне и ротиране, съобразен със спецификите на училищата;
- Осигуряване на възможност за присъствено обучение на класовете с по една паралелка дори в контекста на наложително затваряне на национално ниво;
- Осигуряване на възможност на директорите да направят сборни групи и паралелки за присъствено обучение на ниво клас, даже ако останалата част от образователната система е в ОРЕС;
- Идентифициране на учениците в риск от отпадане и планиране на дейности за подкрепа/ приоритетна работа с тях присъствено.

» Развиване на капацитета на училищата да организират и прилагат мерки за безопасност спрямо разработените насоки. МОН би могло да осигури кратък онлайн курс по темата за директори и зам.-директори и да осигури ресурс, който позволява на всички училища, които нямат медицинско лице (сестра), да наемат такова.

» Продължаване на интензивна разяснителна кампания за повишаване на дела на ваксинираните в системата.

» Задълбочено проучване на ефектите от ОРЕС върху психично-здравните рискове сред подрастващите с цел изготвяне и реализиране на програми за емоционална и психологическа подкрепа за учениците на местно ниво в партньорство с професионални организации на психолози и медицински специалисти.

» При възможност, насърчаване на учениците да общуват на живо по време на ОРЕС (на игрища, класни стаи на открито) при спазване на противоепидемични мерки.

3.1.2 Качествена подкрепа за учителите

По данни на МОН от началото на извънредната ситуация в квалификацията на педагогическите специалисти са инвестирани 6 696 041 лв по линия на оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ и националните програми. В сумата не се включват средствата, които училищата са вложили от собствените си бюджети. Според анализ на Световната банка от 2021 г.¹³ продължаващата квалификация на педагогическите специалисти се извършва без ясен план на ниво училище, РУО, тип училище и без съобразеност с актуалните основни нужди на учителите.

Висок процент от учителите споделят нужда от повече умения и ресурси, които да им помогнат да се справят с най-значимите предизвикателства в работата им в контекста на ОПЕС¹⁴. Нисък остава процентът на преминалите обучения, насочени към повишаване на мотивацията на учениците и работа с уязвими групи, както и такива за работа с родители. Това са областите, които генерират високи нива на стрес у преподавателите и допринасят за повишен риск от отпадане на учениците. Ето защо те трябва да бъдат поставени на фокус при продължаваща квалификация през новата учебна година.

Приложение 2 към настоящия документ предоставя в детайл данните за мотивацията, резултатите и заявените нужди на учители и ученици в различни разрези - по тип населени места, език, говорен в семейството, образователен етап и т.н. Те могат да се използват за диагностика и обособяване на приоритетни области за надграждаща квалификация на ниво РУО, община, населено място, тип училище.

Предвид високите нива на професионално прегаряне сред учителите, регистрирани от редица изследвания, както и допълнителните стресогенни фактори, които се натрупваха по време на ОПЕС, от изключителна важност е емоционалното здраве и спокойствието на педагогическите специалисти също да бъдат изведени като приоритет.

С цел осигуряване на качествена подкрепа е важно педагогическите специалисти, в т.ч. експертите от регионалните управления на образованието, да бъдат подкрепени за актуализация на знанията и за това как се планира и организира обучение от разстояние в електронна среда, какви разнообразни ресурси, приложения и методи на преподаване и оценяване могат да се използват. Биха могли да се организират и кратки обучения за усвояване на техники, които гарантират разнообразие и ефективност в преподаването по време на ОПЕС. От полза би било МОН да си сътрудничи с организации с доказан капацитет и експертиза в сферата на е-обучението.

Анализите на НВО и ДЗИ, както и обратната връзка на ученици, учители и директори обуславя нуждата от приоритизиране на темите за квалификация на учителите. Сред тях се открояват обучение по математика в гимназиален етап, обучение по български език и литература с фокус върху анализа на текст, преподаване с фокус върху междупредметните връзки, STEM. Проектно-базираното обучение и създаването на междуучилищни мрежи способстват повишаването на ангажираността на учениците и нивата на сътрудничество между учителите, затова обученията за развиване на умения за работа с тях също следва да бъдат приоритизирани. Специално внимание заслужават преподавателите в детските градини и специалистите, които работят с деца и ученици със специални образователни потребности, които идентифицират нужда от надграждане на уменията си за работа за ефективно взаимодействие с родители, ресурси и методика, които подкрепят работата им.

¹³ Анализ в рамките на предоставената на България подкрепа от страна на Европейската комисия и Световната банката чрез Програмата за подкрепа на структурните реформи (ППСР), Споразумението за администрация по отношение Част II Програмен доверителен фонд „Европа 2020“ (No TF073320), ЕК Договор № SRSS/S2019/037

¹⁴ Изследване на МОН на последствията от ОПЕС 2020/21, юли 2021

Препоръки

Противодействие на стресогенните фактори

- » Изследване от МОН на здравето, емоционалното състояние и нуждите на педагогическите специалисти с цел изготвяне и реализиране на програми за емоционална и психологическа подкрепа за работещите в училищата и детските градини на местно ниво в партньорство с професионални организации на психолози;
- » Продължаване на усилията за намаляване на административната тежест и облекчаване на задълженията на учителите (посредством преработка на нормативни документи от МОН), за да имат възможност и време да се фокусират върху преподаването;
- » Включване към педагогическите екипи на социални работници, медицински сестри, медиатори като мярка за облекчаване на работния товар на учителите.
- » Провеждане на училищни инициативи за социо-емоционална подкрепа на учителите, за намаляване на стреса в работата им, в т.ч. чрез привличане от страна на училищата на доброволци и организации, които да сътрудничат на учителите (например в занимания по интереси и извънкласни дейности).

Повишаване на увереността при справяне с идентифицирани от учителите предизвикателства в ОРЕС

- » Създаване от МОН на национален стандарт за качество на дигитално съдържание и обучение, което е препоръка и на Европейската комисия;
- » Обучения за организиране и управление на образователния процес и провеждането на ефективен урок в дигитална среда и от разстояние, съобразени със стандарта за качество;
- » Обучения и супервизия от РУО и експертни организации с цел развиване на компетентностите на учителите за оказване на социо-емоционална подкрепа на учениците. Акцент върху разпознаването и справянето с по-висока тревожност, емоционални травми, чувство за отчуждение, деструктивни модели на поведение и повишаване на нивата на агресия на учениците. Взаимодействие със социалните служби при особено предизвикателни случаи;
- » Обучения в различни подходи за ефективно управление на класната стая, за използване на разнообразни методи на преподаване, оценяване и даване на ефективна обратна връзка, които стимулират активното и саморегулирано учене на учениците;
- » Специфична за детските градини надграждаща квалификация за ефективно взаимодействие и изграждане на партньорство с родители.

Достъп и ефективно използване на ресурси за обучение в ОПЕС

- » Качествени обучения за учителите за актуалните безплатни приложения и ресурси за създаване на дигитално съдържание и уроци, за избор на подходящи ресурси спрямо потребностите на учителя и неговите ученици, с включени актуални примери и добри практики от учители в България;
- » Обогаляване и реструктуриране от МОН на Националната електронна библиотека за учителите с фокус върху по-ефективното използване на богатите ресурси в нея и споделянето на иновативни методи на преподаване;
- » Адаптиране от страна на МОН на предстоящите дейности по проект „Образование за утешния ден“, който включва единна платформа за образователни услуги и съдържание и е финансиран по ОПНОИР. В адаптираните дейности да се вземе предвид актуалната информация за потребностите и практиките на учители и ученици при ползване на платформи, приложения, дигитално учебно съдържание и съпътстващи инструменти за ефективно обучение и учене в ОПЕС. Да се включат мненията и опитът на особено активните и успешни преподаватели и експерти по темата.

Взаимопомощ и подкрепа

- » МОН и РУО да стимулират и подкрепят развиване на професионални учебни общности, в които учителите обменят идеи и педагогически практики по примера на вече случващите се взаимодействия и обмен на опит между иновативните училища. Да се интегрира опитът от вече реализирания от международен консорциум с водещ партньор МОН проект FIERST (“От иновации в приобщаващото образование към реално приложение”), финансиран по Еразъм+;
- » Внедряване на Пилотна програма за развиване на училищата чрез работа в мрежи за партньорско учене и целенасочено продължаващо професионално развитие (ППР) в областта на четивната грамотност, разработена от Световната банка;
- » Пилотно въвеждане от МОН на инструмента за развитие на учителите TEACH на Световната банка в начален етап в училищата.

Продължаваща квалификация

- » Ежегодно МОН да определя приоритетни области за квалификация, съобразени с най-сериозните дефицити на национално ниво, определени от анализа на нуждите и основните предизвикателства пред различните групи деца и ученици;
- » МОН да разработи и утвърди приоритетни области на продължаващата квалификация в съответствие с реално диагностицираните нужди на учителите и препоръките на Световната банка (т.нар. “тематичен класификатор”). Последните са изведени от задълбоченото проучване на политиките за развитие на работната сила в образователната система, финансирано от Програмата за подкрепа на структурните реформи на ЕК.
- » Планиране и реализация на нови национални програми през 2021 и 2022 г. с цел укрепване на политиките в сферата на педагогическите кадри със специален фокус върху продължаващата квалификация в съответствие с препоръките на Световната банка;

- » Качеството и ефектът на продължаващата квалификация да се измерва и мониторира от МОН прозрачно и публично - през данни, обратна връзка на преминалите обучения и съпоставка на резултатите на учениците във всяко училище преди и след квалификацията.
- » Пилотно въвеждане от МОН на програма за социално-емоционално учене сред учителите и оценка на ефекта ѝ върху мотивацията, ангажираността и социално-емоционалната ангажираност на учениците с цел формулиране на бъдещи национални програми и/или системни проекти по програма “Образование” 2021-27.

3.1.3 Диференцирана подкрепа за учениците

Най-голяма нужда от допълнителна подкрепа вследствие на ОРЕС има при обучението на ученици от уязвими групи (от семейства с нисък образователен статус, с нисък социално-икономически статус, от селски райони) и/или такива, които се затрудняват с учебния материал и изостават. За тези ученици присъственото обучение в училище, допълнителните занимания по учебни предмети, индивидуалната подкрепа от педагогически и непедagogически специалисти са важни предпоставки за наваксване на пропуските.

Освен създаването на предпоставки за максимално дълъг престой в присъствено обучение, ключово е и осигуряването на по-добре платени и подкрепени с обучения образователни медиатори и социални работници навсякъде, където има нужда - на базата на данни къде липсват, какви обучения трябва да преминат и как трябва да бъде структурирана работата с тях.

Начин да се адресират социално-емоционалните умения на учениците, а дори и знанията им в определени области, са и извънкласните и извънучилищните дейности. Планирането им обаче следва да се направи след оценка на ефективността на досега организиранията занимания и възможностите за включване на доброволци и партньори, за да бъдат предложени най-полезните за децата и младежите дейности и да не се създават допълнителни ангажименти за вече претоварените учители.

Инвестициите в дейности в подкрепа на учениците с пропуски трябва да са сред първите по новата програма “Образование” 2021-2027, съфинансирана от Европейския социален фонд +. Тя поставя на фокус адресирането на проблемите пред достъпа до качествено образование за децата и учениците от уязвими групи и постигане на приоритетите на Европейската гаранция за детето. Следва да бъдат надградени съществуващи системни мерки в тази посока като проект “Подкрепа за успех” и проект “Активно приобщаване в системата на предучилищното образование” след като се анализира постигнатият от тях ефект досега. Редица подкрепящи мерки към намаляването на неравенствата в постиженията на учениците трябва да залегнат и в бъдещи национални програми в образованието, финансирани от националния бюджет. Използването на капацитета и експертизата на различни организации и опитни специалисти, които работят на терен в рискови общности, ще е от полза за планирането на ефективни дейности в тази посока.

От данните за обхват, отсъствия и ангажираност на учениците през 2020/2021 г. е видно, че е ключово да се повиши ефективността на Междуйнституционалния механизъм за обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст. Това трябва да се случи след спешна актуална оценка на нуждите на екипите за обхват по места (често те се различават съществено между големия град, особено столицата, спрямо по-малките населени места), като се включат медиатори и други специалисти, които работят на терен, и се адресират специфичните нужди на учениците, които не участват пълноценно в ОРЕС.

Експертният екип на Института за изследвания в образованието прави конкретни предложения на базата на проучванията си за състоянието на образователната система в страната и актуалните тенденции в образованието и в обществото. Според тях трябва да се приоритизират сътрудничеството между учениците и гъвкавите модели на активно и кооперативно учене - като механизъм за повишаване на вътрешната мотивация и ангажираността на учениците. Важен акцент е саморегулираното учене¹⁵, което може да доведе до подобряване на самооценката на учениците за техните способности да учат и до стимулиране на интереса към ученето, а оттам – до повишаване на мотивацията им. За да се повиши общото благосъстояние на учениците, всяко училище трябва да работи ефективно за личностното развитие на учениците, формирането на чувство за принадлежност към училището, социалната интеграция на децата, развитието на чувство за социална отговорност, по-доброто разбиране на ролята на училището за бъдещето на учениците и подобряването на възприятията на учениците за подкрепата, която получават от своите учители. В част от училищата тези практики вече съществуват, но е важно да се случват с по-голямо ниво на ефективност.

¹⁵ Саморегулираното учене се дефинира като процес, който учениците сами развиват и управляват като: дефинират учебните цели; планират и прилагат подходящи стратегии за тяхното постигане; ефективно използват и управляват времето си; проявяват мотивация и ангажираност към учебния процес и ученето; наблюдават напредъка и коригират поведението си, когато е необходимо; правят самооценка на резултатите и използваните методи

Препоръки

Превенция на отпадането

- » Ревизиране от МОН и ангажираните институции на съществуващите процеси и бази данни за обхвата и отпадането на учениците с цел максимална точност и актуалност;
- » Създаване на постоянна междуинституционална работна група, която проследява данните редовно в национален план и по области и предприема интервенции за превенция на отсъствия и отпадане. Този орган трябва приоритетно и спешно да направи анализ на причините за затруднената работа на механизма за обхват през последната година и в конкретни населени места/области. Актуализиране на плановете за действие на отговорните институции, вкл. в условията на пандемична обстановка;
- » МОН да възложи провеждане на факторен анализ на основните причини за преждевременно отпадане на ученици и разработване на методика за оценка на риска от отпадане, която да бъде прилагана на ниво училище и населено място с цел идентифициране на учениците с повишен риск и дефинирането на специфична подкрепа за тях.

Преодоляване на образователните неравенства

- » Устойчиво обезпечаване от МОН по линия на националния бюджет и в краен случай чрез проектно финансиране на допълнителен човешки ресурс (медиатори, социални работници) в подкрепа на педагогическите специалисти;
- » Разработване и приемане на национална програма (или системен проект, финансиран от програма "Образование" 2021-2027) за преодоляване на пропуските в знанията и уменията на най-уязвимите ученици вследствие на ОПЕС, която взема предвид основните причини за намалените нива на поведенческа, емоционална и когнитивна ангажираност на учениците и подкрепя както развитието на умения у учителите и медиаторите, така и осигуряване на допълнителни занимания и специфична подкрепа/образователни ресурси към учениците;
- » Приоритизиране от МОН на обученията за педагогически специалисти за методика на обучение по български език за ученици, които не говорят български език в семейството, по програма „Образование“ 2021-2027 и проследяване на ефекта от проведените обучения върху резултатите на учениците;
- » Изследване от МОН на нуждите на уязвими ученици в прогимназиален и гимназиален курс от достъп до учебници, учебни помагала и дигитални ресурси за учене (както и уменията им да ги използват) и безплатно осигуряване на такива;
- » Планиране от МОН на поетапно и дългосрочно въвеждане на обучения и практическа подкрепа за учителите (вкл. в университетските програми за обучение на нови учители) за прилагане на преподавателски подходи за насърчаване на саморегулираното учене.

Подкрепа за деца и ученици със СОП

- » Провеждане на ОРЕС само в краен случай; Осигуряване на възможност от МОН и МЗ по преценка на директора, обучението на учениците, записани в ЦСОП, да се провежда присъствено дори при високи нива на заболяемост предвид факта, че броят на децата в паралелките е между 4 и 6;
- » Когато се наложи ОРЕС, търсене на възможност за индивидуални консултации и индивидуални терапевтични занимания. Подкрепа за родителите, за да могат да окажат съдействие на децата си при обучението от разстояние. Обучения за работа в ОРЕС, вкл. за педагогическите специалисти от РЦПППО;
- » Продължаване на програмите по ерготерапия и сензорна интеграция в регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващо образование (РЦПППО), които са от ключово значение за цялостното развитие на децата в тях;
- » Осигуряване от МОН в партньорство с външни организации на видео ресурси за работа в домашна среда на деца и ученици със специални образователни потребности и споделянето им в Националната електронна библиотека;
- » Осигуряване от МОН и общините на проектно финансиране за училищните библиотеки с цел развиването им като библиотечно-информационни центрове, които предлагат достъпна среда и повече дигитално съдържание и адаптирани текстове за ученици със специални образователни потребности;
- » Реализиране на национална програма, която осигурява технически помощни средства за изкуствено зрение и четене във виртуалното пространство за учениците със зрителни увреждания.

3.1.4 ОРЕС в детските градини само в краен случай

Децата в предучилищна възраст и в началното училище са най-неподготвени за образователно-възпитателен процес от разстояние и в електронна среда и имат най-голяма потребност от жив контакт с учителите си за развиване на ключови социални, емоционални и когнитивни умения. Техните родители срещат допълнителни затруднения при преминаване в ОРЕС предвид липсата на самостоятелност и нуждата от постоянна грижа за децата у дома. Последствията от дистанционното обучение са негативни както за децата, така и за възможността на родителите да балансират работа с грижа за детето.

Инвестициите в ефективен образователно-възпитателен процес за децата в предучилищното образование са ключова предпоставка за тяхното успешно преминаване и обхващане в училище. Приоритетно за цялата образователна система е да се обърне специално внимание на потребностите на педагогическите специалисти в детските градини и тяхното ефективно взаимодействие с децата и родителите както в ОРЕС така и в присъствена форма, която е особено препоръчителна за тази възраст. **Основна цел на МОН, общините и Министерството на здравеопазването следва да бъде минимален риск за повторно затваряне на детските градини и преминаване в ОРЕС дори при повишаване на броя заразени в определени населени места, в регионален или национален мащаб.**

Към юли 2021 г. по проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ в детските градини са назначени общо 283 педагогически специалисти, в т.ч. логопеди, психолози и ресурсни учители и 879 непедagogически специалисти - образователни медиатори, помощник-възпитатели, помощници на учителя и социални работници в образованието. Това е много ценен ресурс, който помага за успешна реадaptация на децата, както и за взаимодействие със семействата. Той следва да бъде устойчиво осигурен за всички детски градини, които имат нужда от него, а и да бъде обезпечен с допълнителни обучения предвид допълнителните потребности на учители и деца, породени от пандемията.

С подкрепа от Европейската комисия в рамките на Програмата за подкрепа на структурните реформи (ППСР) през последните две години се реализира проект „Въвеждане на Национална рамка за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст (ОГРДВ)“. При неговото изпълнение трябва да бъде разработена единна Национална рамка за качество на ОГРДВ заедно с набор от индикатори и референтни показатели за мониторинг и оценка на качеството. **Планираната рамка ще предостави ясни насоки за това как да се повиши качеството на ОГРДВ. Тя ще засили възможностите за оценка и мониторинг на българското правителство за измерване на качеството в ОГРДВ. Особено важно е да се планират приоритетни мерки и да се подкрепят с целево финансиране за внедряването на рамката на територията на страната чрез ефективно междуинституционално сътрудничество.**

Препоръки

- » Преминаване към ОРЕС само в краен случай, в т.ч. дефиниране от ангажираните институции на механизъм за взаимодействие, съобразен с Рамката за качество в ОГРДВ, за осигуряване на максимално дълъг присъствен процес дори в контекст на пандемия, подкрепа за педагогическите и непедagogическите специалисти, съгласуваност и обезпеченост с ресурси;
- » Ежегодно събиране и систематизиране от МОН на данни за образователния процес в детските градини и за основните потребности на учители, деца и родители;
- » Промяна от МОН на Наредбата за приобщаващо образование, така че да се даде възможност педагогически ситуации в детската градина да се реализират и през летните месеци;
- » МОН в партньорство с МЗ и общините да утвърди и пилотира предписанията в проекта за Рамката за качество на ОГРДВ с финансиране по програмата “Образование” 2021-2027;
- » Разработване от МОН на национална програма или проект в програмата “Образование” 2021-2027 за обучения за персонала, насочени към нови начини на общуване и взаимодействие с родители и към нови методи на преподаване, вкл. в електронна среда.

3.2 ОБУЧЕНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА ОТ РАЗСТОЯНИЕ

Предвид реалния риск от следващи вълни на COVID-19 институциите трябва да имат ясни планове, ресурси и подготовка за плавно и навременно преминаване към обучение от разстояние.

3.2.1 Устройства и интернет

Екипът на служебното правителство в МОН направи стъпка към крайно необходимото пълно обезпечаване с техника и достъп до интернет за всички участници в образователния процес - анализира **къде все още липсват устройства за ученици и учители и как се осигурява достъп до интернет. Има нужда тези данни да се актуализират постоянно, за да могат да се взимат информирани решения за обезпечеността на учителите и учениците с устройства и достъп до интернет и съответното насочване на ресурси към тях.** Разработена е концепция за закупуване и доставка на допълнителни технически устройства за учениците, които не разполагат с такива. Предвид актуалната информация към 19.07.2021 г. за потребност от 43 575 устройства за ученици, препоръчително е до края на м. август 2021 г. МОН да направи заявка за закупуване на таблети. Така максимално скоро в рамките на първия учебен срок от новата учебна година ще може да бъде обезпечена нуждата.

3.2.2 ОСИГУРЯВАНЕ НА МЕДИАТОРИ И СОЦИАЛНИ РАБОТНИЦИ

Ключов фактор за ефективното включване на учениците от уязвими групи в ОРЕС е подкрепата на образователните медиатори и тяхното ефективно взаимодействие с учителите, родителите и учениците. Видно е след изминалата година, че в системата на образованието има все по-изразена нужда от повече медиатори, които да са подкрепени както с допълнителни обучения, така и с подходящо финансиране.

Препоръки

- » Проучване от МОН на актуалните нужди от ангажиране на образователни медиатори и социални работници във всички училища и детски градини в страната;
- » Финансиране от МОН и реализиране на мерки, насочени към привличане, подбор, обучение и подкрепа за образователни медиатори, вкл. увеличаване на възнагражденията им;
- » Формулиране и стартиране от МОН на нов системен проект, базиран на опита и резултатите от понастоящем финансирания по ОПНОИР проект “Подкрепа за успех”, като приоритетна мярка при стартирането на новата програма “Образование” 2021-2027.